

С (кар) 2
А 50

кар: 2254

Алийланы
Умар

АЛИЙЛАНЫ УМАР

МЕН СЕНИ
ДЖАШЫНГМА

САЙЛАМАЛА

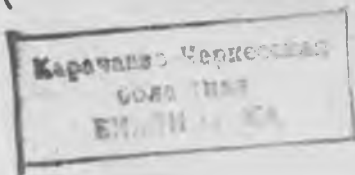

СТАВРОПОЛЬ КИТАБ БАСМАНЫ
КЪАРАЧАЙ-ЧЕРКЕС БЕЛЮМЮ
ЧЕРКЕССК 1981

С (Кар.) 2
А 50

ДЖАМАГЪАТ РЕДКОЛЛЕГИЯ:
Хубийланы О. А., Лайпанланы Р. С.-Б.,
Ортабайланы Р. А.-К., Сюйюнчланы А. А.

ислр. 2254 Джарашдыргъан
СЮЙЮНЧЛАНЫ АЗАМАТ

© Ставрополь китаб басманы
Къарачай-Черкес бёлюмю

«Халкъ бла бирге бир ишде»...

БАГЪАЛЫ ОҚЪУУЧУ!

Сен къолунга алыб тургъан китаб — белгили алим, филология илмуланы доктору, профессор Алийланы Умарны джазгъанларындан къуралгъанды.

Алийланы Бабулашны джашы Умар, — фахмулу алим, асыулу поэт эмда халал джюрекли алаамат адам, — арабыздан кетгенли, 8 джыл болады. Алай а Умарны джарыкъ тюрсюню, акъыллы къарамы, илеш сѣлешниучюсю, арну ышарыучусу аны таныгъанланы джюреклеринде ёмюрлюкге къалгъандыла.

Умар, уллу адамлыгъы, джигерлиги, этими болгъан, тутхан ишин, адам сейирсинирча, тынгылы тындыра билген адам, бютеу джашауун ишлегенлей ашыргъанды. Аны себегинден кѣб зат баджаргъанды. Анга сюерге, суймезге да, иги муратла, ашхы джорала этерге да, къууаныргъа, къыйналыргъа да кѣб кере тюшгенди.

Умарны муратлары кѣб эдиле. Кеси да этимлилиги, къарыуу-кючю аза башламагъан, этерге суйген кѣб затларын башлаб тургъан кѣзюююнде замансызлай ауушханды.

Алай болса да Умар кѣб ишни тындыргъанды: монографияла, статьяла, поэмала эмда назмула джазгъанды. Аны терен билимине, джюрек тазалыгъына, хар адам-

гъа къайгъыра, болуша, тегерегиндеги леге таянчакъ бола билгенине таныгъанла, биргесине ишлегенле хар заманда да сейирсингенлей тургъандыла.

Умар джаш алимлеге болушханлай тургъанды. Ала кандидатлыкъ неда докторлукъ диссертация джакълагъан кезюуде официал оппонент болуб селешгенди, монографиялагъа, статьялагъа редакторлукъ этгенди. Аны болушлугъу бла къарачай-малкъар филологияда кѣб илму иш этилгенди.

Алийланы Бабулашны джашы Умар 1911 джыл Огъары Тебердиде туугъанды. Курорт Тебердиде школну бошагъандан сора, Черкескеде педтехникумну тауусханды. Билимин андан ары Ростов шахарда устазлыкъ институтну филология факультетинде ёсдюрюб, анда огъуна аспирантураны бошайды.

Кесини устазлыкъ ишин Умар 1934 джыл Къабарты-Малкъар институтда башлайды. Андан сора Къыргъыз ССР-ни Фрунзеде кърал университетинде, Къабарты-Малкъар университетде, арт джыллада уа — Къарачай-Черкес кърал устазлыкъ институтда ишлегенди¹.

Филология илмуланы доктору профессор Алий улу Умарны къарачай-малкъар тилни тинтиуде къыйыны уллуду. Ол школлагъа эмда вузлагъа деб джарашдырылгъан талай окъуу китаб, монографияла, кѣб статьяла джазгъанды. «Къарачай-Малкъар тилни синтаксиси» деген, 1972 джылда Москвада «Илму» издательствода чыкыгъан уллу китабы лингвистикагъа онглу юлюш болуб къошулады, кеси да кѣб джылланы джыйылгъан материалны тамалында джазылгъан, магъаналы иш болады. Алимле анга мийик багъа бергендиле.

Умарны къарачай литературагъа да кѣб къыйыны киргенди. Алий улуну джазгъанлары, бир джаны бла, аны кесини джашау джолуну, экинчи джаны бла да, ол

¹ Ана литература, Черкесск, 1979, 85 б.

джашагъан кёзюудеги тёлюню джашау джолуну кюзгю-сюдюле дерге боллукъбуз. Поэтни эмда аны тенглерини джюреклерин, эслерин, ангыларын не зат кючлеб тургъан эсе, Умар аны юсюнден джазгъанды. Чыгъармалары кёшакъсыз, тынч тил бла джазылгъандыла. Поэт хаман да айтырын ачыкъ, кесгин айтыргъа тырмашханды.

Умар назмуларында адамны сезимлерине, кьууанчларына, бушууларына эмда кьайгъыларына уллу эс бёлгенди. Ол джашауну сюерге, игиликге, огъурлулукъгъа ийнаныргъа, не кьыйын кёзюуде да насыб, кьууанч келлигине ишексиз болургъа юретеди. Уллу тин кьарыу хар адамда да болургъа кереклисин чертгенлей турады. Адамны адамлыгъы, джашауну магъанасы— бютеу джылларын Ата джуртуна, халкьына халал кьуллакъ этиб ётдюре билгениндеди, деб бегитеди поэт. Халисини ариулугъу, джюрегини тазалыгъы, муратларыны джарыкьлыгъы тюрленмей турур ючюн, адам джамагъат иште халал урунургъа кереклисини юсюнден Умар былай джазгъанды:

Джашау санга насыб бермез,
Сен халкьынга джарамасанг,
Халкьынг сени атыб кьоймаз,
Хар ишингде халал болсанг.

Умарны творчествосунда джаш тёлюге аталыб джазылгъан затла асламдыла. Ол назмулада джашауну багъалата, заманны не кьадар таб хайырландыра билиуню юсюнден айтылады. Адамны кьарыууну ара багъанасы — хар кьуру да игиликге талпыныу болгъаны чертиледи. Умарны назмулары джашау сынамы болгъан уллу алимини джаш тёлюге акъыл юретгенин, оюмлу, ариу джашай билирге тырмашдырыргъа излегинин кёргюзеди. Поэтни ол кьауум назмуларыны юретиу кючлери уллуду («Алма терек», «Мен туугъанма» д. а. к.)

Алий улуну лирикасыны баш шартларыны бири — табигъатны ариулугъун, аны джюрекке кючлю тийишгенин

суратлауду. Табигъатха сыймеклик — джюрекни учун-дургъан, сабырлыкъ, тин байлыкъ, этим, къарыу берген джарыкъ къюч болуб сезиледи. Назмула окъуучуну да кеслерине толу бойсундурадыла. («Джаз», «Джангур», «Кюзюню бети», а. д. б.)

Поэтни назмулары табигъатха бош кез джетдириб къояргъа тюл, джюрегинг бла кёрюб къараргъа, табигъатны хар кёзююн терен сезиб, аны арнулугъун джюрегинге ала билиб — ма алай къараргъа юретедиле:

Къар джауады, джабалакъ,
Тауну-тюзю джабаракъ,
Къар гинджиле тауушсуз
Тюшедиле аяусуз.

Авторну эсли кезлери табигъатны од сейир кезюучюгюне ма алай бек эс белюб къарай билгендиле! Кёргенлери уа, джюрегин татлы титиретиб, аламат тизгинленни туудургъандыла.

Кесини туугъан элине, джуртуна уллу сыймеклигин Умар Тебердини юсюнден джазгъан назмуларында да ачыкълайды. Тебердини къара сууларыны, сейир гараларыны татыулары, чалбаш тауларыны хурметлери, ачыкъ-кёк кёгюню тазалыгъы, ёхтем, мийик ёрлерин эртденнигде эм алгъа, ингиргиде эм артха къучакълаучу ийнакъ кюнюню чомартлыгъы кёб назмулада кёрюнедиле. Окъуучу аланы кеси кёре, кеси сезе тургъанча, алай къууандырадыла. Поэт артыкъ да бек кёкге узалгъан субай наратланы сагъынганлай, ийнакълагъанлай турады:

Ой, нызыла, нызыла,
Тебердиде нызыла,
Джерден кёкге созула,
Субай ёсген нызыла.

Умарны лирика героюну ич дуниясы байды, ол кесини табигъат бла айырымазлыкъ бирлигин сезгенлей, андан къарыу, нйнам, кёл табханлай турады. Кеси да кёб

затны эслей билген, эслегенини магъанасын терен сезе билген адамды. Табигъатда хар атламда бирер тюрлю бояу, хар хансда, терекде, башха затлада бирер тюрлю джашау кѳреди. Алагъа къууана, суйюне, аланы юслери бла кесини сезим дуниясын кѳргюзе билген адамды. («Къар джауады, джабалакъ» д. а. б.).

Умар адамны джашаууну, насыбыны юсюнден кѳб сагъыш этгенди, ол затланы бютеу джамагъат джашау бла бирге болгъанына ойлашыб, ол оюмларын да кѳб назмуларында билдиргенди.

Халкъны, къралны джашауунда болуб баргъан къууанч тюрленуле—хар адамны энчи джашауундагъы къууанчладыла, деб ийнаннганы поэтге кюч бергенлей тургъанды. Поэт халкъны алакат, насыблы джашау къурай билгенине къууаннганын былай билдиреди:

Озадыла къууандырыб джылларыбыз
Хар кюн сайын эте баргъан ишибизден,
Барады бек айныб, джашнаб къралыбыз,
Деу адамла чыгъар кибик ичибизден.

Поэтни творчествосунда урунууну темасы аслам орун алады. Ол тема Умарны джазгъанларына джалгъан махтау бла, къургъакъ айтылгъан субай сѳзле бла къошулмагъанды, назмулагъа терен магъана берген, авторну сезимлерин, оюмларын ачыкъ кѳргюзген, тынч ангылашыннган, эсде къалырча айтылгъан тизгинле бла берилгенди.

Этген ишлери, сейир джырла кибик, адамланы джюреклеринде кѳб заманланы сакъланыб турурча — хар адам алай джашай билирге керекди, деб, поэтни оюму алайды. Ол бош озгъан заманны этилмей къалгъан ишге санагъанды:

Бош джиберме заманны, —
Олду борчу джашауунда
Халкъны суйген адамны.

Табигъатда джангырыу хаман да тохтамаздан барыб тургъаныны юсюнден поэт былай джазгъанды:

Джашау деген — баргъан суу,
Адамлары — толкъунла...
Бири тууса шоркъада,
Бири ёлюр боркъулдаб.

Алай а Умар ёлюм бла тууууну, сёнгюу бла джангырыуну бир-бирлерин ауушдура баргъанларын да джашырмайды. Адам джашауну кысхалыгъы да ойландыргъанлай, джашаргъа берилген замаң марданы ахыр кёзююу — къартлыкъ джууукълашханы, башхаланы кибик, аны да сагъышландыргъанлай турады:

Энтда озду бир джылым,
Джууукълашды болджалым.
Озгъанымдан кёб болмаз
Энди алда болгъаным...

(«Энтда озду бир джылым»)

Поэт, озгъан джылларында тохтаусуз ишлеб тургъанына кёууана, бютеу джашауунда халкъына кёуллукъ этиб тургъанына кесини джюрек разылыгъын билдиреди:

Халкъ бла бирге хар иште
Мен кюрешдим халкъ ючюн.

Умар кибик, илмуну джолунда алай къаджыкъмай ишлеген, хар сагъатын, хар минутун бир уллу ишни юсюнде ашырыб тургъан адамны алай айтыргъа, ишексиз да, орну барды.

Басня жанргъа да Умар эс бёле тургъанды. Басняларында фольклорну джорукъларын, анда тюбеучю сыфатланы хайырландырыргъа ёч болгъанды. Бу китаб-

ха кирген «Уку бла кюн», «Къаргъа бла кылыч» деген басняларында суратлау мадарланы таб хайырландыргъанды, джашауну тюз кёргюзгенди.

Баснялада, халкъ творчествовону чыгъармаларындача, сьфатланы кесгин, таб къуралгъанлары, таурухладагъы суратлау мадарланы хайырландырылгъанлары бла бусагъатдагъы адег излемлени кёргюзюу уста келишдирилиб бериледиле.

Бу басняланы ахырлары халини юсюнден ойлашыу халда берилгенини магъанасы уллуду. («Адам... деген джыр юсюнде тургъанлы, кылыч силкген — ёлжом табар кылычдан» д. а. к.)

Алий улуну аууз халкъ творчествовону иги билгенин эмда бек сьйгенин чертерге тыйыншылды. Анга хар джазгъаныны бары да шагъатлыкъ этеди. Аны бла да къалмай, «аталаны джырларыны» — юслеринден джазгъан назмуларында Умар халкъ джырланы таулуланы джашауларында уллу магъаналары болгъанын кёргюзеди. Джыр халкъны къууанчында да, бушууунда да нёгери болгъанлай келгенди. Не халкъ байрамда, не тойда, не оюнда, не бир келин келген, кыыз чыкыгъан къууанчда, неда башха бир ишде къарачайлыла бла малкъарлыла джырсыз болмагъандыла. Таб, бушуулары, ачыулары да джыр бла (кюуле) билдирирге ёч болгъадыла.

Таулуланы джырны бек сьйгенлерине аны юсюнден халкъда джюрюген нарт сёзле да шагъатдыла: «Джыр — джюрекни ауазыды», «Сёз — кюмюш, джыр — алтын», «Джырчы ёлсе, джыры къалыр», «Джыргъа уста—джарыкъ джулдуз кибикиди» д. а. к.

Умар къарачай-малкъар джырланы эки къауумгъа юлешеди: эски джырла эмда джангы джырла.

Ой, тау джырла, тау джырла,
Къыйынлыкъдан хапарла,

— дейди поэт, эски джырлада халкъ кесини къыйын джашауун, ачы джазыуун суратлагъанын черте.

Қъарачай-малқъар джырлагъа, джаз джангурланы кѣзюулеринде толгъан ырхыла кирик, совет властны кѣзюуюнде чыкъгъан джангы джырла, алгъындан темалары башха, суратлау мадарлары башха джырла, кѣшоуладыла.

Джангы совет джырлада урунган халкъны джашауунда бола тургъан кѣууанч тюрлениуле суратланадыла. Джашауу джангыргъан совет халкъны, аны ичинде болуб таулу халкъланы насыблы джазыуларыны юсюнден кѣууанч джырла чыгъадыла. Аны юсюнден Умар «Джырлайдыла халкъла» деген назмусун джазады.

Халкъны джетишимлери, кѣууанчлары: джангы школаны, библиотеканы, больницаланы ишленгенлери, эл мюлкю ёсгени, промышленностну ёсуб башлагъаны — быланы бары Совет властны кючу бла партияны, Ленини оноулары бла этилиб тургъанларын, джангы джашау халкъгъа кюч бергенин поэт кесгин суратлайды:

Джырлагъа не — Ленини аты,
Кюнню таягъы ачханча тангны,
Болуб чыгъады джаулагъа къаты,
Джайыб ёсдюре халкълада ангны...

Умарны творчествосунда джангыртылгъан таурух «Аймуш» энчи орун алады. «Аймуш» сейирлик кѣйчу— Аймуш бла аны сюрююню юсюнден этилген кѣарачай халкъ таурухну магъанасына кѣре джарашдырылгъанды:

Халкъда джюрюген таурухну магъанасы былайды:
Эртде-эртде заманлада Аймуш деб бир сюрюючу болгъанды. Ол мал бла, кѣй бла сабийлик кюнюнден кюресиб тебregenди. Аймуш айланмагъан тау-суу къалмагъанды. Арт жылларында ол Гюлдю кѣлню къатында кѣш этиб джашагъанды. Аймушну бир сыбызгъысы болгъанды. Кѣйлары ол сыбызгъыны тилин

ангылаб, Аймуш къайсы тѣбени башына минсе да, тѣгеригине айлана, отлаб тургъандыла.

Бар, сора къойларына суудан бир къочхар чыгъыб, ичлеринде айлана да ызына кире тургъанды. Аймушну юйю уа къалайда эсе да башха джерде болгъанды. Бир кюн къойларын джашына къойгъанды да юйюне кетгенди. Кетерге тебрегенинде, айтханды: «Бир къочхар, кѣлден чыгъыб, къойланы ичине кирсе, кычыргъан-зат этме». Юйюне барыб, кече джатыб тургъанлай, бир тюш кѣргенди да, секириб туруб тебрегенди.

Тургъан джерине келиб къараса, къойлары бары да кѣлге къуюлуб бара. Артда баргъан бир къойну юсюне миниб, Аймуш кеси да ол кѣлге кириб кетгенди. Эндиге дери да, хар джаз сайын, Гюлдю кѣлню башына джабагъыла чыгъадыла. «Энди Аймуш анда къой кютюб турады», — дейдиле.

Умар а бу белгили халкъ таурухну тюз джыр халда хапарын тизиб къоймагъанды, кесини оюмларына, поэтик муратларына кѣре джарашдырыб, тамам баджарылгъан творчестволу чыгъарма джазгъанды.

Тилни байлыгына, усталыгына, суратлау мадарларыны кючлерине кѣре, «Аймуш» — Умарны баш чыгъармаларыны бириди.

Поэтни творчествосунда кѣчюргенлери да асламдыла. Аланы ичинде И. А. Крыловну, А. С. Пушкинни, М. Ю. Лермонтовну эмда башхаланы джазгъанлары бардыла. Бу китабда уллу украин поэт Т. Г. Шевченкону «Кавказ» деген назмусу бериледи. Эс ийиб окъугъан аны уллу ангысы, поэтик фахмусу болгъан уста адам кѣчюргенин эслемей къаллыкъ тюлдю. Белгили поэтни джазгъаныны иннет байлыгын, оюм теренлигин, тилге усталыгын былай толу берир ючюн, уллу джазычулукъ фахму керек болгъаны белгиледи. Ма бир юлгю:

Прометейни туугъанлы
Анда къуш этин джулкъад,
Негилерин талмай къагъа,

Љжюрегин эки джарад.
Джарады да, ичалмайды
Ол аны джылы къанын...

Поэтни, аллында айтханыбызча, уллу муратлары, ашхы джоралары, творчество планлары кёб эдиле. Поэт арабыздан замансыз къорагъаны себебли, аны джаныгы затлары чыгъыб окъуялмазлыгъыбыз барыбызгъа да бушууду. Поэт кеси арабыздан кетсе да, аны илму статьялары, китаблары, джазгъанлары, — джюрек байлыгъыны джарыкъ инджилери, — кълубузда кългъандыла. Умар джашауубузда, илмуда, литературада да биргебизгеди.

ОРТАБАЙЛАНЫ РИММА.

ТАУ ДЖЫРЛА

Ой, тау джырла, тау джырла,
Къыйынлыкъдан хапарла,
Сиз айтасыз таб, джылаб,
Хар хапарны тау сырдан.
Таб джырлауну шарты бар,
Ол шартланы санасанг,
Хар бирини аты бар,
Сиз кёрюрсюз, къарасакъ.
Бири болса таш-къая,
Таш-къаяда джан таяр,
Бири болур артыкълыкъ,
Ол таярны хорларгъа
Таш-къаягъа аркъан бла
Джан белинден таб тагъар.
Таб такъгъаны джараса,
Таш-къаяла джанындан
Джан атына ханс табар.
Ханс табханы тарпаннга
Бичен болур, аш болур,
Джан илиниб аркъаннга
Таш-къаядан тас болур.
Тау башында тау къырла,
Тау къырлада кийикле,
Бири болур артыкълыкъ,

Кийиклеге джигитле
Ерлейдиле таш тырнаб
Таш тырнауда арпаны,
Кийик этге тымгъа деб,
Есдюргенле. къадалыб.
Ташха тагъыб тарпанын,
Белге байлаб аркъанын,
Сыртха тюртюб къауалын,
Тау кърлада джаракны
Къоллары бла джыртханла,
Ашыгъышлы ишлеуде
Къабынларын джутханла,
Джугъутурну сау тутуб,
Къой сюрюуде тутханла,
Тукъумларын къойланы
Тау къошлада отларгъа
Агъашлыгъа бургъанла.

1947. Фрунзе.

* * *

Кюзню бети акъсыл болмаз,
Болмаз кьолан кышны бети,
Джазны бети токьдан толмаз,
Болмаз арыкъ джайны эти.
Устаз болсанг, къартлыкъ джетмез,
Кетмез джашлыкъ, сохта болсанг,
Хомух болсанг, насыб келмез,
Демез огъай, джигер болсанг,
Ишлемесенг, ауузунг толмаз,
Тоймаз къарнынг, ашамасанг,
Тынчлыкъ сенде бир да болмаз,
Урунуу бла джашамасанг.
Къарамасанг, кёзюнг кёрмез,
Кьолунг тёзмез, къармамасанг,
Джашау санга насыб бермез,
Сен халкьынга джарамасанг.
Халкьынг сени атыб кьоймаз,
Халал болсанг хар ишингде.
Ачлыкъ сени джетиб соймаз,
Халкьны суйсенг сен ичингде.

кар: 2254

1948. Фрунзе.

Карачаев-Черкесский
областной
ЕПБ

14-1.

* * *

Уллуду, бек уллу джыр сёзню кюцю,
Аны айта билсенг, джашау, джан ючюн,
Болады джыр сёзде анангы сютю,
Джыр сёзге сингибди халкъынгы кюцю.

Джыр сёзню кюцю — кемеле джюздюрюр,
Джыр сёзню кюцю — бугъоула юздюрюр,
Джыр сёзню кюцю — хауагъа миндирир,
Джыр сёзню кюцю — билимле билдирир,
Джыр сёзню кюцю — дуняны джарытыр,
Джыр сёзню кюцю — мухарны къарылтыр.

Джыр сёзде болады джуртунгу татыуу,
Халкъынгда къартынгы нарт сёзле айтыуу.

Уллуду, бек уллу, джырлы сёзню кюцю,
Аяй билсенг, аны, джан джашау ючюн,
Джыр сёзню кюцю — кемеле джюздюрюр,
Джазыкъ джанлагъа бугъоула юздюрюр.
Къара джерден кёлтюрюб, хауагъа миндирир,
Ангынга анг къошуб, илмула билдирир,
Джыр сёзню кюцю дуняны джарытыр.

1948. Фрунзе.

* * *

Кавказны сагъыныу джарытса эсими,
Болуб къалады тюшюб кетгенча
Джартысы мени джюрегими.
Кавказда болмай, тышында болгъаным
кыйнаса эсими,
Билалмай къалама къалай тутаргъа кесими.
Мени джаным,
Къайнагъан къаным,
Кавказым ючюн таланад.
Тансыкълау, кюсеу бир-бири юсюне
Сан аямайын къаланад.
Къарлы таула анда кёрюнселе манга,
Суулары аны, тауладан акъгъан,
Джартысы кибик джанымы,
Суулары аны, саусузну бакъгъан,
Джарадан агъыб,
Тамыб башлагъан,
Джартысы кибик къанымы
Тюзлери аны, ёзени, къолу,
Агъачы аны, чыпчыкъдан толу,
Маллары аны джайлыкъда солуй,
Байлыгъы аны — насыбны къроруб,
Была бары ма мени джаным-тиним,
Была бары — мени сёлешир тилим.

1948. Фрунзе.

Мен туугъанма, — дейди адам,
Ишлер ючюн, джашар ючюн,
Къыйыныма зорлукъ джетмей,
Сагъыш этиб, ойлашыб, —
Кереклими ашар ючюн!

Мен туугъанма, — дейди адам,
Сынай туруб джашауну, —
Заран болмай бир джукъ манга,
Ишлер ючюн, ёсер ючюн,
Сюерими сюер ючюн!

Мен туугъанма, — дейди адам,
Артыкълыкъны кёрюб туруб, —
Ишлер ючюн тёлю ючюн,
Быллай иште болушлукъ бла
Табарымы табар ючюн!

Мен туугъанма, — дейди адам,
Кюн джылыуну сынаб туруб, —
Ишлер ючюн, кёрюр ючюн,
Зауукъланы чеклерин
Таб джанына керир ючюн!

Мен туугъанма, — дейди адам,
Джашар татыу ангылаб, —
Ишлер ючюн, билир ючюн,
Игиликни барына
Бир тыйгъычсыз кирир ючюн!

Мен туугъанма, — дейди адам,
Билим кючню ангылаб, —
Ишлер ючюн, къошар ючюн,
Джерни сырты джетмей къалса,
Джулдузланы ачар ючюн!

Мен туугъанма, — дейди адам,
Белгини барын санаб, —
Ишлер ючюн, табар ючюн,
Билинмейин тургъанны
Билиннгенге къошар ючюн!

ДЖАЗ

Джаз джазады джазгъы атын,
Тауну-тюзню кёгертиб.
Аны сейир, ариу хатын
Қим окъумаз терк джетиб!
Мыллыкларын ишге атыб,
Бал чибинле гоккадан
Аладыла балны тартыб,
Учуб келиб узакъдан.
Туралмайын хансда джатыб,
Сенгирчкеле джырларын
Джырлайдыла, хансха батыб,
Анда чёбге чырмалыб.
Кюн джылылыкъ джерге татыб,
Гокка деген чагъады,
Хауаны да гокка къатын
Ариу ийис алады.

ДЖАНГУР

Джауады джангур,
Кюн да джарыйды,
Джаугъан тамчыны
Кёзюнг таныйды.

Агъады тамчы,
Джылтырай-джана,
Джанкылыч бетни
Юсюне ала.

Быллай джангурда
Къозлайды марал, —
Дейдиле халкъда,
Джаугъаннга къараб.

Болурму керти,
Болмазмы алай,
Марал къозлагъан —
Билейик къалай...

Джауады джангур,
Кюн да джарыйды,
Джаугъан тамчыны
Кёзюнг таныйды.

16-2

ГЕРГЕДЖЫЗ

Ой, гёргеджыз, ой, гёргеджыз, джайгъы чыпчыкъ,
Кёрюнмейди джырлауунгда бир джангылыкъ,
Сабийликде мен эшитген джангыз джырчыкъ
Джырланады тюрленмейин бир джангылыб.

Кёб джерледе сен джырлайса джырчыгъынгы,
Кесинг джангыз айланганча сен ызымдан,
Тынгылайма таныргъа деб чыпчыгъымы
Хар джыл сайын джырлаб тургъан джырчыгъындан.

Болурмуса сен ол чыпчыкъ, туююлмюсе,
Джырлаб тургъан джырчыгъынгдан билалмайма,
Чакъгъанындан, кёгетинден бююлмесе,
Сен джырлаучу бутакъны да кёралмайма.

Не да болсун, джюрегими сени джырынг
Ойнатады, къууандырыб джарытады,
Сабийлигим эсге тюшюб, джаннга джылыу
Джазларымда-джайларымда танытады.

Хар бир джазны, хар бир джайны шарты башха
Болгъан кибик, бир болса да сени джырынг,
Сейир затла тюшюреди эсге-башха,
Осаллыкъны ачууларын андан къырыб.

Кёрюнеди, джангы джырча, сени джырынг,
Фахмулуду, бек фахмулу, джашау кирик,
Бирде батыб, бирде чыгыб, кёкню джырыб
Айланганча, бу джарыкъ Кюн джерге тийиб.

Атанг ёлюб кетсе да, сен джырла джырын,
Джырла джырын сен, андан артха кьалмайын,
Сени джырынг ариу джырды: джайны сырын
Тутады ол, арымайын, не талмайын.

1955, июнь.

Фрунзе.

НЫЗЫЛА

Ой, нызыла, нызыла,
Субай ёсген нызыла!
Тебердиде нызыла,
Джерден кёкге созула,

Джелчик урса, сызгыра,
Къая тёшде, суу ызда,
Ёсесиз сиз, нызыла,
Ариу ёсген нызыла.

Къар джауса да, билмейин
Эрши бола, бузула,
Турасыз сиз бирчалай,
Ариу ёсген нызыла.

Бутакълары, къанатла,
Учаргъача, узала,
Тамырлары — тырнакъла,
Тыяргъача, къадала.

Къаялагъа, тёшлеге,
Таш джарылгъан ызлагъа,
Тапхырлагъа, ташлагъа,
Чауул ургъан сызлагъа...

КЕЧЕГИ ШАХАР

Ишинден хапар
Айтырын айтыб,
Джатады шахар
Джукъугъа батыб.

Кёкде джулдузгъа
Кёз джума, ача,
Чыракъ джанады,
Джарыгъын чача.

Шахар орамла —
Чыракъ тизгинле,
Кёкге къарамда —
Джулдуз бирликле.

Хар бир джулдузну —
Энчи тахсасы,
Хар бир юйню да —
Къайда башхасы?

Насыб биринде, —
Кириб къойнуна,
Джарсыу биринде, —
Миниб бойнуна.

Намыс биринде, —
Чыгыб джолунда,
Сыйы халкында
Чемер кьолундан.

Бирде бетсизлик,
Юйге сыйынмай,
Халкын инджите,
Джукъдан тыйылмай.

Буду ма мында,
Дерге, билим джокъ,
Билим джокъда уа —
Тюзетир кюч джокъ.

Чыракъ джанады
Джулдузла бла тенг,
Шахар солусун,
Джатхан джери кенг.

Ишинден хапар
Айтырыи айтыб,
Джатады шахар,
Джукъугъа батыб.

1961. Нарсана.

ЭНТДА ОЗДУ БИР ДЖЫЛЫМ

Энтда озду бир джылым —
Джууукълашды болджалым,
Озгъанымдан кѣб болмаз
Энди алда болгъаным...

Нени кѣрдюм дуниямда,
Нени билдим билликден?
Нени этдим озгъанда,
Не этилир келликден?

Бек кѣб болду кѣргеним:
Къалмай арыб, не талыб,
Тюрлендирди джашауну
Уллу халкъым, кюч салыб...

Арыб тургъан халкълагъа
Джангы джолла ол ачды —
Тубанланы-чарсланы
Джер юсюнден ол чачды...

Ойду ишни баш этиб,
Джол чыракъла джандырды,
Къуруб баргъан джашаугъа
Нюр тамчыла тамдырды.

Аман хансча битгенни
Ол кзурутду тамырдан.
Ол кзутхарды адамны
Ишле ишлеб талырдан...

Джангы джашау ишлеуде
Къыйын ишле кёрдюм мен,
Джашаууму джылларын
Ол ишлеге бердим мен...

Мен билгенме билликден
Кёб затланы сагъышлаб,
Мен алгъанма джашаудан,
Кёб акъылла, алгъышлаб...

Джашау тенгди адамгъа —
Онгсузунга, онглунга —
Терсликлени керекди
Тюзетирге онгуна...

Кесим сезген кюнледен
Ма бююннге деричин
Халкъ бла бирге хар ишде
Мен кюрешдим халкъ ючюн.

Алда болгъан джылланы
Мен берликме халкъыма.
Бирин къоймай, аямай,
Бир къарамай артыма...

1962. 31 январь.
Нальчик.

СЫН ТАШ

Гыйы таш

Джулдуз ёмюр—узун ёмюр,
Ёмюрлени ёмюрю.
Бирин кьозлаб, бирин кёмюб,
Учхум этиб кёмюрюн.

Къатыш-къура джулдузладан
Учхумлары басыныб,
Буруб, кызыб кёб джылладан
Джангы джулдуз басылыб.

Джангы джулдуз, кёб бурулуб,
Башы тюрбюн ийлетиб,
Ийленгенден таш кьурулуб,
Тышха атыб келбетин.

Тышда ол таш, зыгьыр болуб,
Ийленгеннге къатышыб,
Кёб да турмай, анда солуб,
Башха ташха джабышыб.

Къатышханы от бла бирге,
Джулдуз къазан боркъулдаб,
Тышха чыкъгъан таш кеберге,
Уруб, чачыб толкъунла.

Тышха чыгыб, кириб ичге,
Тюрлю-тюрлю саз топракълы
Зыгырланы сыгыб ичген
Таш туады гырт чокъракълы.

Гырт чокъракълы гыйы ташны
Езенинде-ичинде
Джазылгъанды бир чал башлы
Сын ташха деб бичилген.

А к ы л б а ш

Адам ёмюр — узун ёмюр,
Анг туугъанны ёмюрю,
Бири туууб, бири ёлюб,
Джер тюбюне кёмюлюб.

Джашау кыйын — ауур кыйын,
Кыйынланы кыйыны,
Кыйынлыкъдан ёлюб джыйын,
Болмай учу-кыйыры,

Бири этген анг къалагъа
Бири ёрлеб, къадалыб,
Анга къошуб алда баргъан
Акылындан маджалын.

Ол ишленнген анг къаланы
Сезиб окълу къарыуун,
Хайыр бериб джарагъаннга,
Тыйгыч болуб бир къауум.

Баш кѡауумну джангы кѡауум
Атаргѡа деб кѡаладан,
Уруш ачыб, айтыб дауун,
Болуб андан дардагѡан.

Мындан чыгѡыб кѡара халкѡгѡа
Джангы кѡыйын— —кѡыйынлыкѡ,
Кѡыйынлыкѡда джашау алдаб,
Джангы джыйын кѡыйылыб.

Быллай ауур кѡыйынлыкѡла
Кѡб кереле кѡатланыб,
Анг эм акѡыл джайыллыкѡла
Джарсыу джетиб кѡакѡланыб.

Бу джарсыугѡа табмай амал,
Кѡала халкѡла кѡыйналыб,
Таб джашаугѡа джангы тамал
Салайыкѡ деб, ийнаныб.

Тюрлю-тюрлю аллахланы
Сюеб алгѡа, чыгѡарыб,
Андан чыкѡгѡан палахланы
Хар барына джалбарыб.

Бир тартыб алгѡа тамам,
Артха иймей тартышда,
Бири болуб анга заран
Адам деген кѡатышда.

Тууду адам, болду уллу,
Тарыгѡыугѡа тынгылай,

Терен акъыл толду уллу,
Керек ишни ангылай.

Хар заман акъылындан
Кереклисин ол алды,
Сюзюб, сайлаб такъылындан,
Ёз башына ол салды.

Джукъдан къоркъмай эм буюкъмай,
Алда турду ол адам,
Кюрешгенни чырт къурутмай,
Ангылатды ол адам.

Халкъны барын, бирин къоймай,
Анг къалагъа ёрлетди,
Табсызлыкъны къоюб болмай,
Керек ишни тебретди.

Халкъла, болуб бир сафлы,
Алгъа ёхтем бардыла,
Ол адамны акъылы бла
Таб джашауну салдыла.

Анг къалагъа ие болду
Къара халкъны адамы,
Джашау ёсдю эмда онгду,
Джангы этиб тамалын.

Халкъдан алгъан затын джоймай,
Ол къайтарды халкъына,
Джер юсюнде бир джер къоймай
Махтау алды атына.

Этда келдим бир кере
Мен джуртума кьонакьгъа,
Энта кёрдюм, алгьынча,
Тебердини омакьлай.

Тебердини кьууаты,
Айтылгьанча джомакьда,
Тюрленмейин турады,
Хар келгенни ыйнакьлаб.

Турадыла таулары,
Агьач толу кьалакьла,
Ариу, таза суулары,
Кьар тамаллы таракьла.

Кёк кёгериб талала,
Джел ойната хансларын,
Кимни, сизге тарала,
Чыдаб туруп санлары!

Тебердиден узакьда
Айланса да джолларым,
Асыралыбды джуртумда
Саным тенгли бир джаным.

ДЖАЙГЪЫ КЮНЛЕ

I

Салкъын сылар санынгы
Туугъан джуртну хауасы,
Сылагъанча къолу бла
Сабийчикни анасы.

Сени джауунг билмесин
Туугъан джерин-анасын,
Кюсеб, суюб ичмесин
Туугъан джуртну гарасын!

Бауурланыб къырдышха
Къара суудан ичгенинг
Кёрюнеди тартханча
Ёз анангы емчегин.

Ариу тиер кёзюнге
Кёгергени хансыны,
Алалмайын къарарча
Джюрегинги тансыгъын.

Ой, хош келдинг, дегенча,
Гокка хансла, башлары
Санга къараб, къагъарла
Тюрлю-тюрлю къашларын.

Ханс ичини каскасы
Къууанч джырын бардыры,,
Джашауунгу юсюнден
Сагъышынгы къалдырыр.

Терекле да башларын
Симсиретиб тутарла,
Ма биз былай, дегенча,
Айтыр сёзю джутарла.

Къайын терек аллынга
Сюйгенингча сирелир,
Кёксюл алтын сыргъасы
Чапрагъына тирелир.

Тургъан кибик тюрленмей,
Туугъан джуртну чыпчыгъы,
Джырлагъан бла джырларын
Салыр эсге джашлыкъны.

Гёргеджызынг чырпыда
Танышынгча сёлешир,
Тюшюр эсге дегенча,
Сёзюн айтыб кюрешир.

II

Джел ойнайды чырпыда,
Ары-бери чабады,
Чапрагъы да кёб тюрлю
Джелге таууш табады.

Ол тауушну кюйюне
Тепсейдиле терекле,
Элейдиле хауаны,
Агъач эм къыл элеклей.

Юйренгенча агъачны
Кёб тауушлу чыпчыгъы,
Кёлтюргенлей джырлайды
Тохтатмайын джырчыгъын.

Джел дегенни чырпы бла
Кёз къаратыр оюну,
Бек ушайды джашлыкъны
Сюймекликде тоюна.

Ойна, джаным, аяз-джел,
Чапракъланы шыбырдат,
Мени кибик къартла да
Сюйюнюрча, тыпырдат.

ГУГУК

Тура туруб сынды сууукъ,
Джазгъы кюннге ачды эшик,
Джангур тохтаб, чыкъды гугук,
Эшитмеген муну эшит.

Гугук, гугук, гугук, гугук,
Чыкъдым кюннге, болуб сууукъ,
Гугук, гугук, гугук, гугук,
Чыкъма ишге, къабмай бир джукъ.

Чапракъ, чырпы, джангур тамчы
Джанар кюнде эм джылтырар,
Джазны кюню бизге ачыб,
Талалада гугук джырлар.

Гугук, гугук, гугук, гугук,
Чыкъдым кюннге, болуб сууукъ,
Гугук, гугук, гугук, гугук,
Чыкъма ишге, къабмай бир джукъ.

Къакъ кийимни, кюннге гартыб,
Джуу бетинги хансада сууукъ,
Турма, хомух, кёбге джатыб,
Къычырады санга гугук.

Гугук, гугук, гугук, гугук,
Чыкъдым кюннге болуб сууукъ,
Гугук, гугук, гугук, гугук,
Чыкъма ишге, къабмай бир джукъ.

КЪАР ДЖАУАДЫ, ДЖАБАЛАКЪ

Къар джауады, джабалакъ,
Тауну-тюзю джабаракъ.

Къар гинджиле тауушсуз
Тюшедиле аяусуз.

Джабадыла къадалыб
Джерни юсюн, къаланыб,

Джалан терек къаралыб,
Къар джаугъаннга таралыб,

Кёрюнеди тартханча,
Кесин кёкге атханча.

Къар джауады, джабалакъ,
Тауну-тюзю джабаракъ.

Къар гинджиле тауушсуз
Тюшедиле аяусуз.

Гинджилени хар бири,
Къошакъ болуб бек тири,

Тюшюб баргъан бирине
Джердегиле илине,

Кёргюзеди кёберек,
Джумушакъ болуб тегерек.

Къар джауады, джабалакъ,
Тауну. тюзню джабаракъ.

Къар гинджиле тауушсуз,
Тюшедиле аяусуз.

ДЖЫРЛАЙДЫЛА ХАЛҚЪЛА

Джырлайдыла халкъла джангы джырла,
Кёлтюрюб кюннге, кёкге башларын,
Озадыла джангы джырлада джылла,
Эркин кердириб халкъгъа къашларын.

Кёллери — ачыкъ, кёзлери — джилтин,
Беллери — тюзюк, джюрекле — таукел,
Джюрюйдю макъам халкълагъа джертин,
Дейдиле халкъла джырлагъа: «Сау кел!»

Джырлагъа ие — Ленинни аты,
Кюнню таягъы ачханча тангны,
Болуб чыгъады джаулагъа къаты,
Джая, ёсдюре халкъла ангны.

Джерни шимирин, багушун, тотун
Джууады Адам, джырланы джырлай,
Джаулагъа буруб кюйдюрген отун,
Барады алгъа эскини хорлай;

Атыб келгенча тангны джарыгъы,
Къарангылыкъны аллына сюрюб,
Чачады, кьоймай джашау тарлыгъын,
Бошлайды орун, эскилик кюйюб.

Барды эки зат джангы джырлада:
Разылыкъ бири, — джашау къууанчы,
Бири да болур келир джыллада
Джангы джашаугъа кюрешир борчу.

Джангы джырлада, Ленинча, кесин
Тюзетеди халкъ, адамы халкъны,
Акъылын, ишин, муратын, эсин,
Турмайын бир да зорлукъдан къалкъыб.

Келир бир заман дунягъа толу:
Халкъла — къарнашла, адамла — тенгле,
Джюрюгенлери — Ленинни джолу,
Джашау да ёсер тереннге-кенгнге.

Джер юсю — чексиз, талала — кенгле,
Джашау къуллукъну толтургъан — джубанч,
Шахарла, элле — бир-бирге тенгле,
Быллай тенгликде джашагъан — къууанч.

Кючюне кёре — хар кимни иши,
Къарнына кёре — ашагъан ашы,
Башха саналмай эркек эм тиши,
Эркин джашагъан — джашауну башы.

Эркинлик джырла джырлайла халкъла,
Ленинни джюз джыл кючюне къарай,
Озгъан джыллада ишлерин джакълай,
Келир джыллада ишликни санай.

Озгъан джыллада джакъланган иш кѣб,
Алада—хорлам, хорлам эм хорлам,
Урушда — хорлам, иште уа ишлем —
Бу затла алда баргъанда болгъан.

Алда баргъанны джолу — тамаша,
Элтеди тизиб халкъланы алгъа,
Тизилиб келген халкъла, кѣл ашаб,
Барадыла алгъа, джараша джолгъа.

Ленинни ангы муну туудургъан, —
Такъыр дуняны кенг этген насыб,
Ишчини къолу муну толтургъан, —
Урунган халкъны тенг этген классы.

Джырланган джырла — Ленинге махтау.
Чыпчыкъ джырлары — тангнга махтауча,
Алгъа бармайын, джокъду бир тохтау,
Боллукъду энди деб тохтагъанча.

Тамаша джолда баргъан халкълагъа
Къошуладыла джангыла келиб,
Джарыйдыла бу джолгъа чыкъгъанла,
Тамаша джолдан анг джарыкъ тийиб.

Джырлагъа ие — Ленинни аты,
Кюнню таягъы ачханча тангны,
Болуб чыгъады джаулагъа къаты,
Джайыб ёсдюре хакълада ангны.

ОЗАДЫЛА ДЖЫЛЛАРЫБЫЗ

(О й л а)

Озадыла кѳууандырыб джылларыбыз,
Хар кюн сайын эте баргѳан ишибизден,
Барады бек айныб, джашнаб кѳралыбыз,
Деу адамла чыгѳар кибик ичибизден,
Айтдырырча ала бизге махтаулары,
Толтурурча алда тургѳан толлукѳланы,
Тюзетирча адамлары джашаулары,
Керегича ангыларча боллукѳланы.
Тууадыла адамла да халкѳыбыздан,
Сюелирча аллыбызда ишибизге,
Джетдирмезча кѳыйынлыкѳла артыбыздан,
Аллыбыздан халкѳыбызда кишибизге;
Биз барырча ызларында ыйнанганлай,
Тюз ишлерча ишленникни джерибизде,
Джарсымазча терсге кетиб кѳыйналгѳандан,
Бошна тѳгѳюб ише — кючде терибизден.
Чыгѳарабыз ишибизден хайырлары,
Бегитирча ѳсерикни тамырлары,
Джашауубуз ачитмазча кѳайырлары,
Чыгѳар кибик биз ишлеге ауузылары;
Атдырырча кѳылыкѳлада кирленгенни,
Миндирирча мешналадан джарагѳаннга,
Кийдирирча юсюбюзге изленгенни,
Сюйдюрюрча кесин анга кѳарагѳаннга;

Джылытырча сууукъ кышны кюнлеринде,
Солутурча, тынчлыкъ бериб арыгъанга,
Джарытырча чынты кыуанч кёллеринде,
Къайтарырча эсенлигин ауругъанга;
Учурурча тегерекни кёллерине,
Къаратырча андан Джерни эллерине,
Къондурурча джулдузланы кёллерине,
Чартлатырча аллахланы джерлеринден;
Джаудурурча джауунланы сабанлагъа,
Джерге керек заманлада бирикдириб,
Бардырырча къобанланы кенг сыртлагъа,
Бизге керек джанларына тири-тири;
Къаратырча адамланы бир-бирине,
Бир анадан туугъан джашла къарагъанча,
Табылырча адамланы хар кимине
Кереклиси, хауа эм Кюн табылгъанча.

ЛЕНИН АТЛЫ КОМСОМОЛ

Туугъан кюнюнг — уруш кюнле,
Ленин атлы комсомол,
Джан аямай джаугъа чабхан,
Бычакъ алыб, комсомол.

Туугъан кюнюнг — къайгъы кюнле,
Ленин атлы комсомол,
Кёрмей, джашлыкъ сабийлик,
Иште ёсген комсомол.

Туугъан кюнюнг — батыр кюле,
Батыр атлы комсомол,
Батырлыкъда киши озмай,
Алгъа баргъан комсомол.

Туугъан кюнюнг — сейир кюнле,
Сейир ёсген комсомол,
Джигерликни аямайын,
Кёб ишлеген комсомол.

Туугъан кюнюнг — хайыр кюнле,
Хайыр чачхан комсомол,
Хайыр чыгъар ишни къоймай,
Ишлеб тургъан комсомол.

Туугъан кюнюнг — окъуу кюнле,
Окъуб ёсген комсомол,
Билимледен ююш алыб,
Алчы болгъан комсомол.

Туугъан кюнюнг тенглик кюнле,
Тенглик тутхан комсомол,
Миллетчилик айырмайын,
Тенглик тутхан комсомол.

Туугъан кюнюнг — джашлыкъ кюнле,
Ётгюр ёсген комсомол,
Джукъдан къоркъмай, алда баргъан,
Джашлай тургъан комсомол.

Туугъан кюнюнг — махтау кюнле,
Махтау кюнле комсомол,
Партиядан санга махтау,
Махтау ишли комсомол.

НЕНЧА КЕРЕ КЕЛСЕМ ДА...

Ненча кере келсем да бу джерлеге мен,
Джангыча кёрюнеди хар бир келгеним,
Ары таула, бери таула, тюзю да кенг,
Джарытады джюрегими хар бир кёргеним.

Сюрююунден артха кьалгъан кьойла кибик,
Бири башын ёрге тутуб, бири джатыб,
Турадыла Бештау таула, чырпы ийиб,
Ташлы джерге тамырлары терен батыб.

Майна Машук, сырты гымых, бели чырпы,
Джатады ол, бауурланыб кьара джерге,
Сылатады чырпы белин, гымых сыртын
Минги Таудан тохтаб-тохтаб ургъан джелге.

Къайнатады боркъулдатыб къазанланы
Бек эртдеде нартла джакъгъан отларында,
Бакъдырады саулукъларын адамланы
Къайнаб чыкъгъан исси суугъа къатларында,

Майна Бештау, беш джитили, тюрю агъач,
Къарайды ол Машук таба хоншу кёзден:
Джашырма да сен бетинги бери бир ач,
Деген кибик сёлешеди ариу сёзден.

Юца тауу, джолну тутуб Минги Таугъа,
Къаралады къар таулары бетлеринде,
Тыяргъа деб сюелгенча, чыкъса къаугъа,
Минги Тауда джел туудургъан джерлеринде.

Дагъыда бар, дагъыда кёб тегерекде
Бештау, Машук, Юца кибик, ариу таула,
Сюйюб, излеб кёрюрге деб тау керекге
Табыллыкъды алыр кибик тауу сайлаб.

Кюн ариуда джетмез Кюнню жарыкълыгъы
Джарыкълыгъын бу джерлени кюнлерини,
Кёз къаматыр Минги Тауу ачыкълыгъы,
Агъаргъаны джым-джылтыраб кюртлерини.

Джайылгъанча акъ башлыкъны къанатлары
Атда баргъан таулу деуде имбашлагъа,
Минги Тауу къарларыны агъаргъаны
Онгнга-солгъа джайылыбды тау башлагъа.

Минги Тауу быллай кюнде жарыкълыгъы
Къууандырыр къууанмаучу адамны да,
Заман джетмей къалады деб тарыкълыдырыр,
Тансыгъымы алыргъа деб къарамны да..

Джылтырайды Минги Тауу кюртю-бузу,
Чакъыргъанча бу таулары сюрююуне:
«Джетчигиз бир ызыбыздан, болмай бузукъ,
Къошулчугъуз биз таулары юйюрюне.

Орун барды бизни джетиб джарашырча
Этегимде, ёзенимде, сыртлыгымда,
Мындан тюзге бизни кибик къартлыгымда!»
«Бармайбыз биз сени такъыр тарларынга:

Андан эсе мында джашау табды бизге», —
Дегенчаны эшитгенча, къарларына
Чабар бетни алыб салыр: тюзге! Тюзге!

Эсде-бусда болмагъанлай, джетер бир кюн,
Кюн ариуда Минги Тау да тартар хур-хур,
Джанкъылычлы къара джабыу тартыб юсюн,
Минги Тау да джел табханын тюзге бурур.

Джетер сора зангырдатыб тегерекни,
Буруб, басыб, къатышдырыб тюбегенин,
Юца тауда гёлеу хансы эм терекни
Аяб къоймай аякъ юсде сюелгенин.

Джел ычхыныр бу джерлени тюзлерине,
Ары сылар, бери тартар сабанланы,
Аямайын, бир-бирини юслерине
Уруб атар джангур къатыш толкъунланы.

Бештаугъа да, Машукга да, къуруб-уруб,
Ол къысдырыр башларына башлыкъларын,
Эм чыгъарыр тубанланы кёкге буруб,
Оджакъладан чыгъаргъанча артыкъларын.

Нарт къалада джанган отну тюнюю
Чыкъгъаныча, кёрююрле тубанланы
Кёкге-кёкге чыкъгъанлары, терк сюрюлюб,
Башларындан Машук къаты бу тауланы.

Мындан ары ангыларсыз къылыгъымы
Деген кибик, джелин тыйыб, кюнюн ачар,
Къырыб атхан тюзден хансны мыллыгыны
Джатханына-къобханына кенгден къарар.

Мени халкъым джашагъанды бу джерледе,
Малын кютюб тауларында, тюзлеринде,
Заранны да кёрген болур бу джелледен
Джашаууну джазларында-кюзлеринде.

Кёрюнеди кёзлериме сюрюулени
Къулакъ сайын, сыртлыкъ сайын отлаулары,
Таудан тюзге, тюзден таугъа джюрюулери,
Тауушлары кечеледе тохтаулары.

Сюрюучюле итлери бла, тууай салыб,
Мал къыйырда тангга дери тургъанлары,
Эртден сайын чыкъдан джибиб, тууар саууб,
Кенг сыртлагъа мал ызындан баргъанлары.

Кёрюнеди кёзлериме тюрсюнлери,
Кюбе бёркле эм кёлекле кийгенлени,
Атха миниб, садакъ тартыб сюргенлери,
Зорлукъну хорлаб бу джерлеге киргенлени.

Джашай туруб, атла атаб бу таулагъа,
Къар таулары тублерине кетгенлери,
Джангы атла аталырча биз саулагъа,
Джангы оноу тау джерледе этгенлери.

Къылыкъларын Минги Тауну кёрюб туруб,
Бир чурумсуз хар-хур этиб тебрегенин,
Андан сора кёб сакълатмай, уруб-уруб,
Джелни буруб тюз джерлени теблегенин.

Ол адамла дегендиле: «Болсун аты,
Къылыгъыча, ётгюр тауну ма «Джелбуруш».
Андан бери тохтамайын, халкъла къаты
Эски атын тутадыла этиб «Эльбрус».

Юца тауда уча этиб тургъандыла
Ол адамла уллу къууанч кюнлеринде,
Уча атны «Юца» этиб къойгъандыла
Башха халкъла магъанасын билмегенден.

«Уца» деген «Уча» болур баш тилинде
Бу джерледе бек эртдеги малчыланы,
Малчыланы туудукълары тау элинде
Джашайдыла, кёбдю иште алчылары.

Эсентюкде тузлу сууда къойла джуууб,
Дегендиле: «Чыкъсын энди эсен туюю!»,
Кюнле саркъыб, айла озуб, джылла туууб,
Халкъы кетиб, сёз джашайды: «Ессентуки».

Бир-бирине ала «алан» дегенлерин
Эшитеме узакъ озгъан заманладан,
Бу таулагъа атла атаб кетгенлени
Бек ачыкъды болгъанлары аланладан.

Джашау сюрюб таргъа тыйыб баргъанындан
Къырыгъа деб артын къоймай аланланы
Къутхаргъанды Къарачай бла Малкъарымда
Джангы джашау джер юсюнде къалгъанларын.

Ол къалгъанла — уллу халкъны бир хуртдагы —
Джангы джашау кюнлерини таякълары
Джарытхандан, джылытхандан, онгла табыб,
Башлабдыла баш кёлтюрюб, аякъланыб.

Алгъын къачыб кириб тургъан тауларындан
Бурунлада джашаб тургъан джерлерине
Алыб келиб бередице сауларындан
Къаты салам ура тургъан джеллерине,

Ата джуртну былайдагъы эллерине,
Алан атлы тауларына, шахарлагъа,
Колхоз будай битген дангыл тюзлерине
Сууларындан аурууланы багъарлагъа,

Арыб келиб, мында солуб, алгъа барыб,
Ата джуртну ишлерине джарарлагъа,
Джангы кючюн аямайын ишге салыб,
Алдан джетиб келген кюннге къарарлагъа.

Халкъгъа джетген кыйынлыкъда артха турмай,
Душманлагъа сауут алыб чабарлагъа,
Джерин, сууун, джуртун, халкъын бир да бурмай
Сюймеклиги джюрегинде табарлагъа.

Елмей къалгъан ол халкъланы мен бириме,
Джангы джашау келтиргенди мени бери,
Аны ючюн отха, суугъа мен кирirme,
Мени кибик кёб тенгледен къалмай кери.

Ата джуртну иги джери кёбдю, тейри!
Не сёз болур аны керти болгъанына!
Бек сюеме мен туругъа келиб бери,
Къууанырча игиликден толгъанына.

Ненча кере келсем да бу джерлеге мен,
Джангыча кёрюнеди хар бир келгеним:
Ары — таула, бери — шахар, тюзю да — кенг,
Джарытады джюрегими хар бир кёргеним.

АЛМА ТЕРЕК

Арбазында мен джашагъан юйчюкню
 Алма терек кеси джангыз джашайды,
 Хар джыл сайын ол юйчюкню адамы
 Бу терекни алмаларын ашайды.

Алмалары бирча ариу кызылла,
 Урлукълары тышларындан кёрюне,
 Джоппу-джоппу бир-бирине кысыла,
 Къууатлары бетлерне тёгюле.

Чакъырады алма терек джыл сайын
 Келчигиз деб, хар кимни да къатына.
 Кёб болса да ол терекни джыл саны,
 Айтдырмайды сёгюу сёзле атына.

Чомартды ол, джокъду башха къайгъысы:
 Джаз чагъады — бал береди чибиннге,
 Биширгени аны алма — джайгъысы,
 Саугъады ол адамладан хар кимге.

Алмаларын халкъгъа бериб бошаса,
 Кюзгю кюнню джылылыгъын джыяды,
 Ичиндегин алма кючге къошалса,
 Джылылыкъны ёзегинде тыяды.

Къыш суукъла джетедиле айланыб,
Алма терек чапракъларын атады,
Келлик ишни толтурургъа ойланыб,
Джазгъа дери солуйду ол сир къатыб.

Алмалары бирча ариу кызылла
Бишедиле андан ары терекде,
Джоппу-джоппу бир-бирине кысыла,
Къарайдыла адамлада керекге.

Джазгъы джелле тебregenлей шууулдиб,
Ичги сууун тышха ийиб чагъады,
Бал чибин да, биягъынлай дууулдаб,
Бу терекни чакъгъанына чабады.

Бу терекни ма алайды джашауу,
Этгенине бюсюреуле излемей,
Джерден-гёкден табханыды ашауу,
Хар кимни да ол сыйлайды, кет демей.

ДЖАШАУ

Джашау деген — баргъан суу,
Адамлары — толкъунла,
Бири тууса шоркъада,
Бири ёлюр боркъулдаб.

Хар толкъунну баргъаны
Аз кёрюнюр, аздан-аз,
Толкъунланы барына
Къарасанг а, аз болмаз.

Таркъайса да бир толкъун,
Къалгъанлары джашарла,
Джагъаларын, ташларын,
Алгъа бара, ашарла.

Джашау деген — джаннган от,
Джилтинлери — адамла,
Бири чыкъса болуб окъ,
Бирин джугар къарангы.

Хар джилтинни джарыгъы
Кёбге бармаз джылтыраб,
Чартлай барыб хауада,
Ол джокъ болур къалтыраб.

Джаннган отдан джилтинле
Тохтамайын чыгъарла,
Бары алай биргелей
Къарангыны джыгъарла.

Хар толкъунну баргъаны —
Аз эсленген такыйкъа,
Хар джилтинни джаннганы
Къайдан джетер ыйыкъгъа.

Адамны да алайды
Джер юсюнде туруу:
Бири кетсе кёмюлюб,
Халкъда чыгъар къарыуу.

Аз болса да джашауунг,
Бош джиберме заманны,
Олду борчу джашауда
Халкъы суйген адамны.

Баргъан сууну баргъанын
Тутхан кибик толкъунла,
Джаннган отну джаннганын
Бардыргъанча отунла,

Тутадыла адамла
Джашар ючюн джашауну,
Джюрюр кибик халкъ алгъа,
Кетмез кибик ташайыб.

УКУ БЛА КЮН

(Мыйсал)

Ким да биледи эртдеден бери:
Шохладыла бек Уку бла Джукъу,
Джукъу джукъласа эртденнге дери,
Къатын сакълайды Джукъуну Уку,
Уку джукъласа ингирге дери,
Джукъу кетмейди Укудан кери...
Дуняны басыб джукълатса Джукъу,
Тынч табылады Укугъа улху,
Тонарын тонаб бошаса Уку,
Дженгил хорлайды адамны Джукъу.
Аны себебли, эртдеден бери
Шохладыла бек Уку бла Джукъу,
Джукъласа Джукъу эртденнге дери,
Къатын сакълайды Джукъуну Уку,
Уку джукъласа ингирге дери,
Джукъу кетмейди Укудан кери.
Былай зорлукъгъа болалмай тѣзюб,
Джылтыраб-джаныб чыкыгъанды бир Кюн,
Зорлукъну уруб джандыргъан кѣзюн
Ургъанды ол кюн Джукъугъа бютюн.
Джыйгъанды Джукъу этегин-дженгин
Укугъа тоноу тюшген джерледен.

1 Уку (малкъарча) — гылын къуш.

Кергенди ол Кюн джашауну чегин.
Толгъанды хар не джырчы ёнледен.
Керилиб-къобуб, кюнде тырпылдаб,
Ачмайын болмай джукъудан кёзюн,
Джырын джырлайды булбул чырпыда,
Къалгъан чыпчыкъ да этеди эжиу.
Чыдамай Уку чырпыда джыргъа,
Ачудан соруу сорады былай:
«Неденди бу иш, тынчлыкъны бузгъан?
Къайдан чыгъады бу дауур саулай?»
Арыгъан болур джукъламай Джукъу,
Кюнню тиерин суймейди Уку:
Къарыусуз болса биз билген Джукъу,
Къайдан да чыгъар Укугъа къоркъуу.
Джукъу алмаз деб басыб джангыдан,
Башын сакъларча этгенди хар джан,
Джылтыраб-джаныб хар не джангыдан,
Болады турмуш маджалдан-маджал.
Уку излеген къара кечеле
Къысхарадыла хар кюнден-кюннге,
Джукъу тюбюнде Уку кесерле.
Азыйдыла къууаныб кюннге.
Табалмай Уку алгъынча улху,
Джанады тынмай, кюннге чамланыб:
«Бурурма кюлге мен сени тутуб,
Хата этмезча манга айланыб,
Ашарма мен сени ичиме джутуб,
Чырмау болмазча манга байланыб,
Къагъады Уку, къанатын ачыб,
Гылын кёзлерин ачыб джабады,

Кетерин излеб кьоркьгъандан кьачыб,
Кюннге мыллыгын атыб чабады.
Сан этиб Кюн за кьарамай анга,
Барады чыгъыб кёкледе тёрге,
Урунган халкъла, кьууаныб тангига,
Кьобадыла, тутуб башларын ёрге.
Баргъанда учуб Кюн таба Уку,
Кюннге кьарады — кёзюн кьаматды,
Уруб бутакъгъа сындырды бутун,
Кьабама деди — бурнун кьанатды;
Кьанат тюклерин чырпы Укуну
Джыртыб алды да агъачха чачды,
Чамланыб баргъан Уку, джулкьунуб,
Джаным кьалсын деб, ызына кьачды.
Терек кьууушха кирди да Уку,
Эсин бир джыйды, солууун алды,
Келлик болур деб джангыдан Джукьу,
Кесин сакъларгъа ол акъыл салды.
Аны бла болмай, табды бир мадар
«Джарыкъ джанса да бюгюн не кьадар,
Кюн бла кюрешген Гылын Кьуш-Уку:
Джокьду Кюн деген, басыбды Джукьу»—
Деди да, Уку кьанат тюбюне
Ол батыкъ бурнун бек терен сукьду,
Гылын кёзлерин кирпик тюбюнде
Дуния джарыгъын кёрмезча джумду...
Кюрешеди дейдиле ачаргъа
Уку джангыдан гылын кёзлерин,
Кюрешеди дейдиле джыяргъа
Джангыдан Уку уку тенглерин...

Кюнню жарыгы кьоймайды дейди,
Аны джюрегин тынчыкъ табаргъа,
Кьолтукъ тюбуне киреди дейди,
Кюнню таягы баргъан санаргъа...
Барады болуб жарыкъдан-джарыкъ,
Джашау джашнайды, айныйды турмуш,
Табылмаз бир кюн Кюнню джыгъарыкъ,
Не кѣб этсе да ол Уку кьуш-муш.

КЪАРГЪА БЛА КЪЫЛЫЧ

Къазды да багушну бир арыкъ къаргъа,
Тот кесген къан къылыч чыгъарды андан.
Несни да унутуб, къууанды анга:
«Энди уа тоярбыз биз адам къандан!»

Ол къаргъа тюшюрдю эсине кёбню:
Ауузундан Къылычны акъгъанын къанны,
Аны бла биргелей къучакълаб джерни,
Къырылыб джатханын адамны-джанны.

Къоркъгъан джокъ, —
къаргъала, келиб,
Хазыр ашны ашыкъмай джутханларын,
Бирин бек джаратмай, айлана кетиб,
Бирсилени кёзлерин джыртханларын,

Джаны чыкъмай, ойсураб тургъанланы
Юслерине къонуб сакълагъанларын,
Солуй келиб, кёзлерин къакъгъанланы
Юслери бла къоркъмай атлагъанларын,

Эсине тюшюрдю быланы барын,
Къууаныб секирди, къанатын къакъды:

«Къара! Къара! — деб чакъырды
къаргъаларын.

Джыйылгъан къаргъалагъа ол ауузуз
ачды:

«Къарачыгъыз бу бычакъгъа — кылычха!
Муну кючю адамлагъа уллуду;
Къолларына алсала ынгычхаб,
Хар ишлери — бир-бирлерин урууду.

Кылыч алыб бир-бирлерин урсала,
Бизге джашау, бизге насыб тюшеди, —
Алай эте хар джыл сайын турсала,
Урушлада бизге азыкъ бишеди.

Бизге джетген ачлыкъланы кетерин
Сюйген, табыб, кылычланы келтирсин,
Бизге этген къуллугъуну хатерин
Кёрюб, кылыч джылтырарча этилсин!»

Къаргъа джыйын багушлагъа джайылды,
Андан-мындан ол кылычла чыгъарды.
Хар табылгъан джерге-джерге чанчылды,
Ауузлары къаргъалагъа ачылды.

«Къой, — деди Кылыч Къаргъагъа,
— къой мени:
Озгъандыла аллай къанлы заманла, —
Джарсытыу бла джыярла къууушха
сени, —
Кылычларынг сени уруб къармарла!»

Къызгъан къаргъа унамады къояргъа—
Къаргъаларын барын тизиб ызындан,
Умут этиб къылычла бла ойнаргъа,
Ары озду, бери чабды къызыудан.

Къылычланы ауузларын джалатды,
Ариу керюб, сылаб-кетиб къанатды,
Къаргъаланы, бирин кзоймай, тууратды...

Кёбдю алкъын адам бетли къаргъала,
Къан тёкгенден эитда тоймай тургъанла,
Уруш тюлдю изленген деб къаргъана,
Тобла къураб, халкъ табагъа бургъанла.

Уруш ишни суймейди халкъ туугъанлы.
Аны шарты айтылгъанды ныгъышда:
«Адам деген джер юсюнде тургъанлы,
Къылыч силкген ёлюм табар къылычдан!»

АХЫР НАЗМУ*

Кетиб кялыб джашлыкъда
Айланыргъа узакъгъа,
Къайтыб келдим къартлыкъда
Тау элиме къонакъгъа.

Бир кёргеним элимде
Джашлыкъдача турады,
Бир кёргеним джеримде
Тюрленгенлей барады.

Элни башы къаядан
Агъыб тургъан чучхур суу
Кюн кетмейин арадан
Агъыб келиб турады.

Къара суу да кыйырда
Чыкъгъаныча чыгъады,
Уллу таш да суу ичинде
Шоркъаланы тыяды.

* А л и й л а н ы У м а р н ы К а р а ч а е в с к е д е к е с и н и д ж а ш а -
гъан юйюнде ол ёлген кюн бу назму джазылыб бошалмай, ат
да аталмай машинкада къалгъанды. Ол себебден мынга «Ахыр
назму» деб аталгъанды.

Зугул ташны баууру
Суугъа батыб турады,
Ууакъ ташны къауумун
Къучагъына джыяды.

Кёб зат, улуу тюрленмей,
Болгъаныча къалгъанды,
Кёб зат ёсюб тюрлениб
Башха тюрлю болгъанды.

Алыб келиб агъачдан
Мен битдирген наратха
Кете туруб узакъгъа
Мен башындан къарай эдим,

Энди ол да, менича,
Тюрленмейин тургъан зат,
Кёб сейирни кёргенди:
Бир халкъ, бирин сюргенлей,
Зор джерине киргенди,
Бир тил кетиб, бири келиб,
Хар бир затха ат бергенди...

АЙМУШ

Аймуш деген кьойчу джашны махталыб
Айтылады тау элледе хапары.
Ол эллени джашаб тургъан халкълары
Биледиле бу хапарны хар бары.

Кёб айтыла, халкъ ауузунда кёб джюрюй
Аймуш атлы кьойчу джашны хапары,
Атыб-ийиб тутуб тургъан джер джюгюн,
Ол болгъанды таурухлары халкъланы.

Арымайын эм тохтамай мен талыб
Сабийликден джюргимде кьалгъанын
Айта барсам, билгенимча кьайтарыб,
Ма былайды ол хапарны баргъаны:

Аймуш атлы сюрюучюню джапысы
Ушагъанды тау эллени халкъына:
Тауладача, юсге кийген джамчысы,
Кьой кьыйырда кишен салыб, атына,

Сыбызгъысы, джабышмакъдаң таякъгъы,
Белбауунда бычагъы бла кьамасы,
Чабырлагъа таб джарашыб аягъы,
Хар несинде малчылыкъны тамгъасы.

Кийиз бёркю — кюн иссиде салкынылыкъ,
Башлыгъында бышлагъы бла гюттюсю,
Чепкени да, этген кирик такъырлыкъ,
Ариу кысыб тыкъ къайнагъан бёксюню.

Сютге тюшген дугъумлача кёзлери,
Ышаргъаннга ушагъанча къарамы,
Ийнакъларча тегерекде кёренин,
Сабыр-сабыр мал ызындан баргъаны.

Хансны, малны, табигъатны айтханын
Айыргъанды тауушлагъа тынгылаб,
Джаратады хар ишине табханын,
Нени неге джарарыгъын ангылаб.

Сюрюючюню кёлу джетген хар бир иш
Айныгъанды болмагъанча дуняда,
Огъур болуб джашаууна ал кириш,
Джашнагъанды, ойнагъанды-ойнагъан,

Къоюн кютюб, ашын ашаб, джыр джырлаб
Джашагъанды кьойчу Аймуш таулада,
Мал тёлюсюн ёсдюргенди ол сылаб,
Сакълагъанды хыянатдан — къаугъадан.

Бир джайлыкъда ханс таркъайса, айланыб
Отлау болгъан башха джайлыкъ табханды,
Сыбызгъы бла алларында кьойланы
Джайлыкъланы маджалына баргъанды.

Тау джайлыкъны Аймуш хансын бир джолгъа
Къоймагъанды аямайын теблетиб,
Къолну бошаб отлауун, алай джолгъа
Чыгъаргъанды малны сюрюб беклетиб.

Токъ отлаулу тау джайлыкъда маллары
Кемирселе къуйрукъларын туз излеб,
Нарсанада гузлу суугъа алларын
Къойларыны ол бургъанды, тюзсюз, деб.

Тура-тура къотур тийсе къойлагъа,
Аймуш малын Эсентюкге тартханды,
Эсентюкде къотур бакъгъан суулагъа
Къойларыны бирин къоймай атханды.

Отлай туруб сыртлыкълада, къоллада,
Токъ отлаудан малла иги тойсала,
Сюрюб барыб чегет бауур салкъында
Ол этгенди, солур кибик бой салыб.

Къой сюрюуню суу ичерге заманы
Келиб джетсе сыртлыкълардан суу ызгъа
Тюшюргенди бирин къоймай ол малын,
Ичер кибик ала суудан бир ызгъа.

Сюрюб келиб суу ичирген джагъасы
Тау кёллени джагълалары болгъанды,
Ол джагълала къозусу бла анасы
Кюнден эки макъыргъандан толгъанды.

Ой тау кёлле, тау кёлле, сейирликле!
Кёклеге эришген терен кёлле,
Кёк кёлле, джагъасында эмиликле
Ойнагъанла, салкъын кёлле, кёк кёлле!

Джайны кюню исси кюнде бир джолда
Хурла кёлню джагъасына кьойларын
Тюшюргенди кьойчу Аймуш тар кьол бла
Сыбызгъы бла, джыр бла тутуб алларын.

Кьойла джетиб суу ичерге тургъанлай,
Хурла кёлню сыйдам юсю боркъулдаб,
Суу къазанда кьайнаб ёрге ургъанлай,
Тебергенди кьайнаб, уруб, толкъунлаб.

Джагъалары чыпал-чулуп этдиле,
Суу тогъайла Хурла кёлню алдыла,
Ташха тийиб суу тамчыла себдиле.
Кьой сюрюуге юркер кьайгъы салдыла,

Ортасындан кьайнаб чыкъгъан кёмюкню
Бир акъ къочхар чартлаб чыгъыб кёрюндю,
Тартылгъанча ичине ол кёрюкню,
Суу туюне, чыгъа келиб, кёмюлдю.

Дагъыда ол бери чыгъыб макъырды,
Кьойла таба джити-джити кьарады,
Мени таба келигиз деб чакъырды,
Келселе деб умут этиб марады.

Сейир болуб кьойла аны кёрдюле,
Аякъларын джерге-джерге кьакъдыла,
Ол кьайнагъан кёмюк суудан юркюле,
Кьочхар чыгъыб ызларындан атланды,

Кёл джагъадан сыртлыкъ таба кьачдыла.
Артдан джетиб ичлерине кьатышды,
Сюрюу кьочхар аны кёрюб чамланды,
Бери туруб, акъ кьочхар бла салышды.

Экиси да кюрешдиле кёб заман,
Аямайын мюйюзлерин-кьашларын,
Кетиб артха, чабыб алгъа, бек аман
Къанатдыла хамхотларын-башларын.

Кьойчу Аймуш, сейир болуб, хор болуб,
Кьочхарланы туююшлерин сынады.
Туююш тохтаб, Аймуш барыб бек онглу
Акъ кьочхарны мюйюзлерин сылады.

Акъ кьочхар да, разылыгъын билдире,
Сюрюучюню джылы кьолун джалады;
Къара кьочхар, кьоркьуб, джаныб, тентиреб,
Акъ кьочхардан сюрюу таба джанлады.

Кьойчу Аймуш кьочхарланы сейирин
Сынаб бошаб айлангынчы сюрюуге,
Эки кьочхар, сюре келиб бир-бирин,
Ташайырча секирдиле терк кёлге.

Кёб къарамай ызларындан аланы
Къалгъан къойла тыкъ басыныб чабдыла.
Сыйдам кёлню ортасында малланы
Суу тамчыла бирин къоймай джабдыла.

Не этерин билмей Аймуш бу ишге,
Чаба келиб кёл сууна тирелди.
Кёл джагъада къойларыны суу ичген
Ызларына къарагъанча, сирелди.

Кёб сакълады чыгъарламы деб къойла —
Кёралмады кёл сыйдамны тюрлениб.
Не болса да боллукъ болду, деб ойлаб,
Сыбызгъысын алды къолгъа кёллениб.

Сыбызгъысы балдыргъандан — къаурадан,
Кемиррча джюрекдени тауушу,
Эшитилди дангырдатыб тауланы
Кюу тартыуу кёл джагъада Аймушну.

Ары барды, кёл джагъадан кетмейин,
Сыбызгъысын тохтатмайын тартханлай,
Бери келди, башха бир зат этмейин,
Кёзлери бла суу сыйдамгъа къатханлай.

Кёл сыйдамы, кюзгю бетлей, турады
Сим-симсиреб, тегерекни суратлаб,
Таудан ургъан аяз кёлден урады,
Тегерекни сылаб-сыйпаб, ариулаб.

Джазыкъ Аймуш сейир болуб кѣреди
Кѣл ичинде таныш, къарлы тауланы,
Эки кѣзюн бек джандырыб кереди,
Кѣралсам деб къулакълада къойланы.

Кѣрюнмейди къой сюрюю Аймушну
Кѣл ичинде, къулакъ, ёсен, тау ичде,
Нек эсе да таныш тауну ауушу
Айланыбды кѣл ичинде энишге.

Къара, къара: не сейирди, тамаша —
Тышындагъы таныш таула бек мийик,
Кѣл ичинде таныш таула алаша,
Ичлериңде кѣрюнмейин бир кийик!

Башлары да ол тауланы тюбуне
Айланганлай, булутлагъа орналыб,
Тышындача, кюн да джарыкъ кѣрюне,
Кѣл тюбюнден Аймуш таба айланыб.

Тышындагъы субай ёсен наратла,
Тамырлары бир-бирине къабланыб.,
Къабыргъада тюрлю-тюрлю агъачла,
Узун тюкю, чырпа бѣркча, къаралыб.

Аймуш сокъган сыбызгъыны тартыуу
Суратлайды: ариулугъун джашауну,
Салкъын ургъан аязланы татыуун,
Тѣгерекде къууанч-къууанч джашауну.

Шыр-шыр эте агъыб келген шоркъаны
Ташдан-ташха секиргенин, кёмюгюн,
Эртден сайын тау башладан окъаны
Ёзенлеге тюшюб-эниб келиуюн;

Салкъын джелни терекле бла ойнауун,
Шуу-шуу эте наратланы джырларын,
Сыртлыкъланы гокка ханслы бояуун,
Тау хансланы каска джыйын къыркъгъанын;

Батхан кюнню эртденликде чыкъгъаны,
Чыгъа келиб кыйынлыкъны джыкъгъаны,
Аны алыб джер тюбюне тыкъгъаны,
Огъай десе, пара-чара джыртханы.

Тынгыласанг согъулагъанны кюуюне,
Кетерчады джюрегингден мыдахлыкъ,
Джашар джылны хар бир къысха кюнюне
Къууанырча, джетер санга джарыкълыкъ.

Согъулгъаны сюрюучюню кюуюню
Кёл джагъада бек кёб турду тартылыб,
Кюн батханлай, кёл тюбюнден сюрюую
Чыгъыб келди къочхарла бла атылыб.

Бери чыгъыб кёргенинде сюрюуюню,
Аймуш тартды алларында сыбызгъы,
Бет къаны да болуб аны суююмлю,
Ёзен таргъа къойлары бла тыгъылды.

Ол кечеде кьойла солуб джатдыла,
Стауатны чалманына джыйылыб,
Кьочхарла да анда орун табдыла,
Тангнга дери ол чалманнга сыйыныб.

Чалман, чалман, кьойчу чалман, гёзенек,
Чёртлеуюкню чыбыгындан эшилген.
Башы ачыкъ, ичи багуш, тегерек,
Хар джанындан кеси элек тешикден!

Джанлы тыйган сенде кьайда кьоюнган,
Кюндюз арыб, кьой ызындан айланган,
Кече кетмей узакъ сени боюнган,
Сакълар кьоюн тегерекде тууайлаб.

Аймуш болуб кьочхарладан сескекли,
Джукъу деген затны атыб юсюнден,
Солугъаны болмай тохтаб кесекни,
Аямады келген затны кючюнден.

Сакълаб турду тынчлыкъларын кьойланы,
Итлерин да айландырды ызындан,
Унамайын турурларын сойланыб,
Джанлаб кетиб стауатны ызындан.

Танг да атды, тау башланы кьызартды,
Кюмюшлени алтын суугъа салганлай,
Алысынны чыкъ тамчысын агъартды,
Кюмюш букъу джел бла келиб кьакъганлай.

Тюш кёрюннгю чачылгъанча тюшонгде,
Танггы тубан эслетмейин чачылды,
Аймуш чыкъды, сыбызгъысы ёшюнде,
Чалман эшик чыкъ отлаугъа ачылды.

Къойла туруб, тыпырдашыб чыкъдыла,
Дауурбазны бармакъла бла ургъанча,
Чыгъа келиб чыкъ отлауну джыртдыла,
Ары дери аны табмай тургъанча.

Сабанлада кёрюннгенча сюрюлген,
Къой ызлары чыкъ ёнгигенде къаралды,
Балдыргъанда ары-бери бюгюлген
Ол къойланы бурма тюгю таралды.

Накъут-налмаз бюртюгюнлей, чапракъда
Чыкъ тамчыла тюрлю-тюрлю джылтырай,
Бир чапракъдан бир чапракъгъа акъгъанда
Чапракъла да ушатмайын къалтырай.

Бек ариуду табигъатны кюн тийген
Заманыны ариулугъу джайгъыда,
Мылы болуб чабырларынг тыкъ кийген,
Бош болалмай джукъу излеу къайгъыдан.

Къой сюрюуню хырт-хырт этген тауушун
Излегенча, кюн да тийди къойлагъа,
Тохтагъанча отлауларын тауусуб,
Джукъу кирди титиреген бойлагъа.

Аймуш, джайыб чыкъ кърдышха джамчысын,
Хурулдайды, кюннге бериб хар санын,
Кюн джалайды джайгы чыкны тамчысын,
Джылытырча джукълагъанны бар къанын.

Хычыуунду хар бир джаннга бу тукъум
Джатыб джукълау чыкъ кърругъан заманда,
Татлыды бек сюрюучюге бу джукъу,
Табылсала былай джукълар амалла.

Акъ кърочхар бла къара кърочхар арлакъда
Къарайдыла бир-бирине, кенг туруб,
Бергендиле хар нелерин джан сакъгъа,
Хорламазча бири келиб тик уруб.

«Не сен, не мен! Экибизге бълюннген
Сюрюу кълмаз бююнлюкде былайда!» —
Дегенчады кърочхарлада кърюннген,
Эришдирген кълан муратла алайда.

Акъ кърочхарны чыммакъ кърю, кирпичи,
Анга кере мюйюзлери эм джюню,
Башха тюрлю атлагъаны силкиниб,
Къраралагъа ушамагъан тюрсюню.

Бурма-бурма мюйюзлери, бурну токъ,
Гымых тюрлю кърулакълары тик-тири,
Сингир-сингир аякълары, джюню джокъ,
Узун, бурма, сюзюк, чырпа тюрлю-тюрлю.

Къара къочхар — уллу бойлу, кючлю мал —
Неси бла да къара къойну тѣлюсю,
Табар болса хорлатмазгъа бир амал,
Бермезчады акъ къочхаргъа юлюшюн.

Бу къочхарны мангылайы — сау битген,
Мюйюзлери къошулгъанча бир-бирге,
Джыгъалмазча аны джерге бош тюртген,
Аякълары джерге-джерге тик кирген.

Кюн кызыдырды, къойгъа салкъын излетди,
Ханс ичинде каскаланы джырлатды,
Къочхарлагъа джаулу къыларын излетди,
Аймушну да джукъусундан уятды.

Аймуш къобду, тѣгерекге къарады:
Эки къочхар талачыкъда туююше,
Чегет бауур одаллада къаралыб,
Къалгъан къойла барадыла энишге.

Аймуш алда, итлери да ызындан
Атландыла къойла таба, танг солуб,
Къочхарлада мюйюз, таууш кызыудан
Кызыу болуб, тохтамайды дынг болуб.

Къочхар туююш, къочхар туююш, шарх-шарах!
Артха кетиб, алгъа чабхан мюйюзле,
Чырпа джюнню, бурма тюкню джел тараб,
Къуйрукъла да бир-бирине тийише.

Сейир болуб бу туююшге, сюрюуде
Ким тэзалыр къарамайын джайлыкъда,
Бирин бири къочхарланы кёзюлеб
Хорларын излеб эмда джаныкълаб.

Пырх-чырх эте къойла кёлге джетерге,
Эки къочхар, болалмайын урушуб,
Кёл суууна, мукъут болуб эм терлеб,
Секирдиле бир-бирлерин къууушуб.

Юрkyб къойла, ызларындан аланы
Мыллыклары кёл суууна атдыла,
Эртделеден Аймуш кютген къойланы
Хурла кёлге бири кълмай батдыла.

Нарт оту кыздыргъанча, тубюнден
Хурла кёлню боркълдады сыйдамы,
Джутду ол кёл джукъ къоймайын сюрюуден —
Джабды юсюн боркълдагъан сыйпалаб.

Аймуш кълды кёл джагъада сирелиб,
Кюйген терек сюелгенча ёртенде,
Аякълары суу бекликге тирелиб,
Айырылмай эки кёзю ол кёлден.

Сейир ишни сейиринден эс джыйыб,
Сыбызгъысын Аймуш алды кёлуна,
Бютеу кючюн сыбызгъыгъа ол тыйыб,
Согъллукъну алыб салды джолуна.

Сыбызгыны сокъгъан кюю кълкълдаб,
Къобу джерни зангырдатыб бек чыкъды,
Болгъан онгун сыбызгыны ол тартыб,
Джугъун кьоймай согъаллыгъын эм сокъду.

Ран къая да, кеси согъуб кьошханча,
Согългъанны таугъа, кълге иеди,
Ол да келиб, кѣб Аймушла сокъгъанча,
Хурла кълню сыйдамына тиеди.

Кѣл джагъаны тѣгерегин этиб джол
Айланады Аймуш, джангыз, кълйгъллы,
Тагългъанча ортасына кълню ол,
Кеталмайды кѣл джагъадан бир джары.

Джайгъл кюнню кѣз къаматыр джарыгъл
Джыр бла бирге ойнай келиб батады,
Сыбызгыны тартыуунда тарыгълу
Тауушланы ташдан суугъл атады.

Кечеликни къара, чырпа джамчысы
Бѣлерге деб кюрешеди ол джырны,
Алай аны ол тѣнгексиз джапысын
Ай кълуады, кет дегенча бир джары.

Айдан бугълуб хар бир терек джанына,
Тюйюлме мен былайладан кетерик,
Деген кибик, айланады абына,
Анда-мында бугълуб тохтай кечелик.

Алай эте, ол болады ауана
Тереклеге, кёкенлеге, ташлагъа,
Келе-келиб тегерекге айлана,
Ай илинсе тереклеге, башлагъа.

Ол бугъады кёкенлени тюбюне,
Къысылады, чулгъанады, кёрмез деб,
Кирген кибик бери чыкъгъан юйюне,
Быллай джерге ай джарыгъы кирмез деб.

Ары джити таякъларын ай иер,
Чучхур, къармар, ауананы джарсытыр,
Уясына джарыгъы бла ол тиер,
Айда къыстаб ауананы къансытыр.

Ауана да, ташдан-ташха секире,
Къачар, кетер — къораб кетер ташагъа,
Тешиклеге бёлюне, ары кире,
Амал табмай талалада джашаугъа.

Майна терек, майна кёкен, майна таш.
Айдан чюйре джанларында ауана.
Ауанада майна аякъ, майна баш.
Айланады хар дуппургъа абына.

Ай ойнайды — ауананы сюреди,
Къоймай аны тутдурурча тамырын,
Сюрюб келиб, бек харх этиб кюледи,
Излегенча тохтаб-къуруб къалырын.

Кёрюнеди ауанала Аймушну
Ойнагъанча согъуб тургъан джыры бла,
Силдейдиле ары-бери тауушну,
Тепсейдиле кеслери да ызы бла,

Кёлге къараб, Аймуш айны кёреди.
Толу бетин суу ичинде, теренде,
Сейир болуб, Аймуш кюуюн бёледи
Бошамайын ортасындан — белинден.

Къаялада бёлюннгени аджаша
Кюу макъамла тохтайдыла таулада,
Бу джерледе быллай сейир-тамаша
Болумланы ким кёргенди тангладан.

Джылтырайды эки айны тогъайы —
Бири кёкден, бири кёлден эришиб,
Уллу тазны джарыгъанча багъыры,
Уллу юйде от джаннганны кёрюшюб.

Алай джууукъ — суу ичинде — къатында
Аймуш айны кёрмегенди туугъанлы,
Къыйырлары кесгин, кеси алтындан,
Алтын уста кебге салыб къуйгъанлай.

Багъыр тазны табларыча, бетинде
Тюрлю-тюрлю таблары да эслене,
Къой орунла ай джайлыкъны этинде,
Джыяр кибик, къойла айгъа кетселе.

Бек ариуду айны бети — тюрсюню,
Аны ючюн къаратады кесине
Кёб кёзлени, сейирсениб, суйсюнюб,
Кёб сагъышла тюшюреди эсине.

Алай неди? Не сейирди бу ышан?
Бир къаралды чабды айны юсюне,
Джангы хансха тогъай тутуб чабышхан
Къой сюрюуча, кирди аны ичине.

Ауанала къурудула джер-джерде,
Къарангылыкъ тутду тюзю, тауланы,
Къурутулду мийик кёкден эм джерден,
Аймушчагъа салды ишни, къаугъаны.

Къарангылыкъ — кёз урсанг да, кёрмезча,
Бир болдула кёлю, тюзю, тауу да,
Джарыкълыгъын ай алагъа бергенча,
Джарыдыла джулдузчукъла бары да,

Бу болумдан эс джыйгъынчы сагъайыб,
Аймуш кёрдю, ауузу кибик къылычны,
Джылтырагъан айны алгъы тогъайын,
Оракъ кибик, такъгъыч чюйюн джыйгъычны.

Такъгъыч джерде ирагъашча, ол айны
Джангы тууб келгенича, бир айры
Чыкъды, ёсдю, уллу болду, тогъайды,
Къарангыдан кесин кирсиз айырды.

Быягынлай кёкде, кёлде кёрюндю,
Ма кьюруду деб тургъанлай толу ай,
Айны басхан ол кьаралды бёлюндю —
Эки болду, дуня кьараб тургъанлай.

— Ай, арабий, — деди Аймуш, ахсинды, —
Ол кьаралды кьой сюрюуюм болурму?
Айны былай ауур, табсыз басханы
Къалай болур — огьурсузму, огьурму? —

Деди Аймуш, эм кесине сёлешди,
Кьойларымы ызларындан барсам деб;
Кёл тюбюне таб джол излеб кюрешди,
Неди джашау, сюрюуюмден кьалсам, деб,

Хар тыйгъычны болур хорлар лагъымы.
Лагъымланы табар адам акъылы.
Акъылланы лагъым мадар табымы
Болсун ансы, табар кибик такъылын.

Тенгиз болса джолунгдагъы тыйгъычынг,
Чабакъ болчу, кетер кибик джюзюб сен!
Сора болсун аллай тыйгъыч кыйынынг
Кёрюб турлукъ джашауунга сезиб сен! —

Деб айтды да, Аймуш кёлге секирди.
Кёл чайкъалды, толкъунланды, бурулду,
Мал кекирген таууш кибик этдирди,
Сора, тохтаб, сим-симсиреб кьубулду.

Ай да батды, джитилеге ташайды,
Ауанала джерлеринде сѣнгдюле,
Тѣгерекде болгъан бары бозарды,
Чыкъ тюшгенни къуру хансла кѣрдюле.

Танг джарыды, тау башланы къызартды,
Къызаргъаны ёзенлеге джайылды,
Кюн кѣкледен таякъларын узатды,
Табнгъатда уярмакълыкъ танылды.

Ран къаядан сакъ джугъутур узакъгъа
Джити къараб, билдиреди къайгъысын —
Мени малым тюшмесин деб тузакъгъа,
Ол кѣреди сюрюуюню къайгъысын.

Уучулукъну танг тауугъу — мараучу
Кюн бла бирге тау башына чыкъгъанды,
Апсатыны мал юлюшюн санаучу
Таш артына мылтыкъ джерлеб букъгъанды.

Къайсы хорлар, къайсы алдар — хыйланыр
Джугъутур бла мараучудан бир-бирин,
Къайсы кесин хорлатыр эм къыйналыр, —
Джангы туугъан джарыкъ кюню билдирир.

Къоян чыгъыб кюн турушда сыртчыгъын
Башлагъанды талачыкъда къыздырыб,
Къуш да учуб къанат къагъыб, терк чыгъыб
Хазырлайды къоянчыкъгъа сызарын...

Ачылмады бюгюн чалман отлаугъа,
Агъызмады кьой туягъы чыкъ тамчы,
Джукъламады бюгюн Аймуш зауукълаб
Кюн тийгенде тюбге уруб джун джамчы.

Одал чапракъ сыламады кьойланы,
Джибитмеди чырпа-бурма джунлерин,
Кьойчу итле джатмадыла сойланыб,
Солургъа деб кюн тийгеннге юрениб.

Хырт-хырт таууш — хансны джукъгъан тауушла
Чыкъмадыла тюненеча отлауда,
Сюрюулени юркютюучу тау кьушла.
Учадыла джукъ кёрмейин таулада.

Согъулмады сыбызгъысы Аймушну
Тегерекде кьаялада зангырдаб,
Кьайтармады ран кьая да тауушну,
Андан-мындан джаз тауукъча кьангкълдаб.

Кёл тубюнде Аймуш кёрдю бир тешик,
Тешик ичи — уллу, ариу, кенг дорбун.
Ол дорбунну арт джанында бир эшик,
Эшик аллы кьайнаб чыкъгъан суу толкъун.

Ётеме деб юсюн атлаб толкъунну
Аймуш кёрдю — ёталмады кюрешиб:
Толкъун, уруб кьатышдырыб суу кьумну,
Кёз кёрмезча эте эди эришиб.

Аймуш кёрдю лагъымла бла ётерге —
Чыкъмай къалды лагъымладан бир мадар:
Атлаб Аймуш ол толкъуннга джетерге,
Чыгъа эди тыйгъычладан бир къадар.

Аймуш алай джукъ эталмай тургъанлай,
Биргесине кириб келген итлери
Кёзюу-кёзюу къулакъларын джумгъанлай,
Ол акъ къочхар кириб келди ичгери.

Джетиб-келиб ол Аймушха къарады,
Адам болду ары-бери бурулуб,
Тыйгъычланы къочхар барын санады.
«Турадыла была санга къурулуб», —

Деди Къочхар, суу толкъунну кёргюзе,
Кёк суу бетли токъ кёзлерин джандыра,
«Быллай тыйгъыч болур артыкъ кёб джюзден,
Сен хорларса, билсенг санны къатдыра.

Суу туююлдю бу кёрюннген, сууукъ суу —
Бетсиз джаннган алауду ол, мыдыхды,
Тёгереди къабыныргъа къургъакъ-къуу,
Ёталмасанг, бир башынга ыйлыкъды.

Майна ары, ол гёзеннге, кир да сен,
Къаты бузлат хар ненги да, сууукъ эт.
Болду энди, чабыб бар да кир, десем,
Ол мыдыхны ортасы бла оз да кет.

Ол мыдыхдан ары ётюб бошаргъа,
Къызарса сен, темир кибик, къызарса,
Къызмакълыкъгъа керек болса къошаргъа,
Отха кириб ол джанында къошарса!

Сагъышланыб кюрешмеди Аймуш да —
Буз гёзеннге кириб, къаты бузлады,
Болуб чыкъды пыс-чыс этген таууш да,
Озуб кетиб, ол джанында къызарды.

Отдан ётюб, эсин джыйыб къараса,
Занг-занг эте, уллу тыйгъыч — мыяла,
Алын алыб сюеледи тамаша:
«Билирмеми сени джолда тыяла!» —

Деген кибик, тегереги джылтырай,
«Къоярма мен, тохтамасанг, тебдирмей», —
Деб къоркъутду, андан-мындан зангырдай.
«Мен къалмазма сени тешиб бир кирмей», —

Деди Аймуш болгъанын ангылай,
Сынаб кёрюб, сууукъсураб тебреди,
Кириб кетиб от ичине джангызлай,
Къызыб — чыгъыб буз тыйгъычха ёрледи.

Буз эриди, тылпыу-тубан къайнады,
Чырс-пырыс эте, тыйгъыч ауур оюлду,
Тылпыу. Тубан. Аймуш джолун къармады.
Джангы болум, къарар кибик оюмлу.

Мийик таула — төгерек. Терен кзулакъ.
Бурма- бурма булутла. Кзобу таууш.
Секиртмеле шуулдай. Кзулакъ суула.
Тубан басхан секиртмеден тар аууш.

Сагъыш. Ойлаш. Ойлаш. Сагъыш. Бек кёбге
Башын алды иш Аймушну, заманын:
Не мадарла? Не лагъымла терк ётген?
Алыб сюздю игисин эм аمانын,

«От тыйгъычха, буз киргичлей, мен кирдим,
Буз тыйгъычдан, от киргенча, мен ётдюм,
Булут тыйгъыч хорланырча бир билим
Табмаса да мени башым, табар ётюм,

Деди да, джелчик болуб, булутладан
Ётюб кетди ол джанына сюрюлюб:
Тау сыртлыкъла — малчылагъа умутла.
Мал сюрюле анда-мында бёлюнюб.

Тамашадан Аймуш кёзюн алалмай,
Кёб айланды, төгерекни сынады,
Эм артында, алгъа атлаб баралмай,
Кёк кзырдышха солургъа деб аунады.

Тубан тыйгъыч артда кзалды хорланыб,
Буз тыйгъычла, от тыйгъычла кзалгъанча,
Ачлыкъ джетди джаш Аймушха, онг алыб,
Джангы тыйгъыч, сыналмагъан джыланча.

Ару тутуб, аны ичин кемирди,
Кёз къарангы этер кибики, талады,
Джукъ табалсам, деб айтырча, термилтди,
Эгеу кибики, ач хатхусун джалады.

Ал джанындан аркъа джаны кёрюне,
Джел элтирча, джукъа чапракъ, кьургъакъ чёб
Мен тёзгенме тыйгъычланы кёбюне...
Оюм-сагъыш этер кибики, былай чёк.

Джетди сора ашарыкъны ийиси,
Солдан, онгдан, артдан, алдан джайылыб,
Чакъыргъанча ашарыкъны игиси,
Ычхынганча сакълаб туруб тыйылыб.

Арыгъанын унутдуруб ач къарын,
Аш къайгъыгъа джаш Аймушну сагъайтды,
Истемейин ашны джогъун эм барын,
Аш излетиб, эринлерин джалатды.

Онгда бир кьош, солда бир кьош, алда да
Тюрлю-тюрлю аш этилген кьош юйле...
Ауузланчы, ма былагъа къара да...
Бек кёб тюрлю аш ийисле джан суйген...

Ма былайда, алда кьошда, бишген эт,
Дамлы тылпыу шорпасы бла хауада,
Бишген этни уялмайын къабхан эт —
Ач болгъанса, джюрюй-джюрюй таулада.

Ма былайда, онга кѳошда, тишликле,
Джау тамчысы пырс-чырс агѳа мыдыхха,
Кенгден салыб сериуюнде биширтген
Гюттюлери тыбырында кѳызышхан.

Ма былайда, солда кѳошда, сохтала,
Кѳѳуб-кѳѳуб, атылабыз дегенча,
Кѳатларында сарсмакѳ тузлукѳ, гоппанла,
Кѳабаллыкѳгѳа кѳабдырабыз, дегенча.

Джѳрмеле уа, анда-мында джѳрмеле,
Кюнде кѳуруй, кѳурукѳлагѳа тизилиб,
Алыб тишлер аны кѳрѳб сермеген,
Аш ашары келген эсе сезилиб...

Анда болгѳан ашарыкѳны санаргѳа
Кѳайда кѳарыу, кѳайда билим, чемерлик:
Джюзюм, халыуа, бал татытыб кѳабаргѳа,
Дугѳум, наныкѳ, аш излетиб кемирлик.

Бѳрек, локѳум, башлыгѳынгда тутарча,
Кѳыйма, хычын, кѳургѳакѳ кѳаймакѳ,
Кѳууут джуммакѳла, чайнамайын джутарча,
Кѳозла, кѳозла, худжунунгда дыгѳырдай...

Бишген гардош , кюлде кѳызыб чачылгѳан,
Айран, айран, джууурт айран кѳазанда,
Аууб кетмей, бычакѳ, кѳашыкѳ чанчылгѳан —
Ма ашарыкѳ адам билген ашладан.

Берекетди хар бир джери бу джуртну:
Къозу къулакъ, зыка, мусхот, джыгыра,
Тууар джилек, тюртю, алма эм муртху,
Тыхтен, шхилди, кертме, шаптал, дыгылен...

Хар атламда бир къабарыкъ, джаларыкъ,
Ким эсе да сагыш этиб джайгъанча,
Ачлыкъ джетген адамлагъа джарарыкъ,
Ашарыкъны таб джерледе къойгъанча.

Аймуш, къобуб, таукел болуб тебреди:
«Джукъ къабайым, джангы джолгъа чыкъгъынчы,
Джан тамырны ачлыкъ джетиб кемириб,
Джол джанында, терек тюбде джыкъгъынчы».

Чабыб джетди бир къош юйню аллына,
Кенген къараб тишликлери кёрюннген...
Аллай чыкъсын сени душман — къанлынга;
Чыкъды биреу, сюеклери билиннген.

— Кел, джууукъ бол, джолоучуса, кир бери.
Солу, тынчай, бир суусаб да ичиб кёр.,
Заман барды, кетеме деб, сен кери
Джолгъа чыкъсанг. Былай олтур. Бошду тёр...

Аймуш кирди къош ичинде салкъыннга,
Озуб барды тёр джанында шиндикге.
Тишлик хазыр, джанында джылыннган,
Хазырды ол, хаб-хазырды келликге,

Бири андаи, бири мындан дагыда
Келиб-келиб кьонакь кьошха адамла
Джыйылдыла, арыкь, зыккыл бары да,
Бир-биринден айырмазча кьарагъан.

Ангыламай Аймуш муну чурумун,
Ашарыкьгъа, адамлагъа кьарады,
Айыргъанча келгенлеге сорурун,
Бири кьобуб, ангыларгъа джарады.

«Биз да бери, сен келгенча, келгенбиз,
Малны сюрюб кьайтарыгъа умутлу,
Алай а мында кьб кьыйынлыкь кьргенбиз,
Умутланы толтуралмай кьурутуб.

Аш хазырды дамлы-дамлы ашаргъа,
Эм эркинди кьаллайын да табарча,
Алай а джокьду аны ашаб джашаргъа
Баш эркинлик, сюгенингча кьабарча.

Бу аш болгъан. — душманланы ашыды, —
Аны кьабхан тас этеди муратын,
Бу кьрюннген — кьыйынлыкьны башыды —
Алдырады адамланы кьууатын.

Теджесек ашны санга биз, кьаб, деб, —
Сюе эсенг муратынгы толурун, —
Бир зат джутма тамагъынгдан
Тэзюб кюреш, унутмайын болумну.

Джер юсюнден келгенлеге ашарыкъ
Харамды бек, аны тюзлюк салгъанды:
Бу аш анда юлюш болду джашарыкъ
Адамлагъа берилмейин къалгъанды.

Ненча адам ачлыкъ кёрдю джер юзде,
Анча юлюш табылмады керекге,
Джелимаууз — муну тыйгъан юлюшден,
Биз да анда аны ючюн тер тёкген.

Олду мында хар нени да иеси,
Бу мал, бу къош, берекет да — аныкъы,
Неси джокъду аны мында, айт, неси!?
Айтчы манга ангылатыб, танытыб!

Ма сыртлыкъла, анда къошла, сюрюуле,
Ма къулакъла эм ёзенле, талала,
Майна тюзле, нартюх, будай, сюрюуле,
Майна элле, анда-мында къалала.

Мёлеклеча, адамлары ичинде —
Токъбет, токъбут, уууртлары къызарыб,
Джюрек ачыкъ къууанч бетни ичинден
Кёрюнеди, ол шартланы чыгъарыб.

Ол шартланы джюрютгенле джубанча
Джер юсюне бармай къалгъан насыбла,
Ырысхыла, берекетле, къууанчла
Джашайдыла иелерин тансыкълаб.

Ала анда, была мында джол табыб
Къошулургъа бир-бирине болалмай,
Турадыла, зорлукъ сынаб, кёк салыб,
Джол тюзетиб, джыйын болуб баралмай.

Ненча адам тас болгъанды джашаудан,
Табыб кёрмей зауукълугъун насыбны,
Ненча адам къуру къалды ашаудан..
Къайры кетди къол къыйыны джазыкъны?

Къол къыйыны хар адамны ма мында
Джыйылыбды берекетсиз, хайырсыз,
Джукъ бермейин урунганнга дамындан,
Джылла озуб барадыла къыйырсыз.

Кёб джылланы кюрешгенди насыб да,
Табайым деб, къол къыйынын джойгъанны,
Бермегенди Джелимаууз пасыкъ да
Насыблагъа ары барыр джолланы.

Бара-барыб, тебреселе ётерге,
Джелимаууз салгъан тыйгъыч хорланыб,
Ай джарыкъны ол тыяды джерледен,
Баууру бла бетин джабыб, сойланыб.

Кёзге, тюртген сезилмезча эслениб,
Къарангылыкъ бегитеди джолланы,
Эм къырады аямайын кеслерин
Джардан атыб теренлеге джанланы.

Табылмайды ол сагъатда, кьоркъмайын,
Аны аллын айгъа иймей тыярыкъ,
Къарангылыкъ аллыбызны тутмайын,
Бизни тартыб бир джоружгъа джыярыкъ.

Таб чыкъса да аллай адам сандан бир,
Джерден, суудан, ашарыкъдан уу бериб,
Онгун, боюн, кючюн алыб, къалампир
Кибик этиб, бюкдюргенди бюгерин.

Ма биз, сеи аллынгадгъы адамла,
Сени кибик, деу санлыла болгъанбыз,
Энди бизде къалгъандыла къарамла,
Андан къалгъан онгубузну кьойгъанбыз.

Джюрегиз зор кьайнайды, ичиз
Боркъ-боркъ этиб боркъулдайды ачудан,
Онгубуз а джокъду, бизни кючюбюз
Тас болгъанды, умут юзюб къачудан.

Сен да бизни кибик болмай къалыргъа,
Онг бермезге керексе сен ачыкъгъа:
Уу ашланы санга алыб салыргъа
Хазыр этиб турадыла ашладан.

Бир наныгъы бу джерлени, кегети —
Тым болады бир джыйыннга бир кюннге.
Къабыргъаны иегиси, джён эти —
Къазан толу берекетди бююннге.

Алай бизге бу ашладан харам джокъ:
Джелимаууз ёсдюргенди уу кьошуб,
Ач болсанг да, кьябыб ашдан амал джокъ —
Къабайым деб кьолгъа алма чынг бошну..

Къатды саны нарт Аймушну хапардан,
Кюйдю джаны аны ичи джаннгандан.
Кьоркьуу кьалмай хата джокъдан эм бардан,
Джолгъа чыгъар кьаннга кирди кьызгъандан.

Таукел атлаб Джелимаууз табагъа
Аймуш чыкьды, къаты тартыб белбауун,
Андан тишлик, мындан бышлакъ къабаргъа
Умут этиб тешдирирча кёл бауун,

Тебретиле чыгъыб-чыгъыб аллына,
Аймуш барды бой бермейин ачлыкъгъа.
Аууз сууу ашарыкъгъа кьябына,
Къаратады гюттю умур башлыкъда.

Аны джалай джумушакъ тили татыта.
Оздуралды чыкъгъан ашны кёбюсюн,
Джелимаууз, ким болгъанын таныта,
Алдау сёзге кьызгъанмайды кёб кючюн.

Ол ауазын айтдыралды джарлыгъа,
Былай айтсам, ол ийнаныр дегенча,
Ушашдырыб кесин Аймуш джанлыгъа,
Берсин онгун кьалгъан джаула бергенча.

Аймуш муну сан этмейин барады:
Ачыкъ кючню хорларгъады мураты,
Сыбызгъысын согъаргъа деб алады
Аркъасында башлыгъындан ол тартыб.

Аймуш тартыу таб чыгъады согъулуб,
Ран къая да къайтарады минг этиб,
Сыбызгъыны тартыууну огъуру
Тюз джетеди кереклиге зинг этиб.

Джер юсюнден артыкълыкъ бла сюрюлген
Адамланы джетедиле аллары,
Къыйынлыкъда аркъалары бюгюлген,
Ызларындан — сюрюу-сюрюу маллары.

Джер юсюне ёталмагъан насыбла
Чыгъадыла къууанч болуб юрюлюб,
Болуб къалмай аякъ тюбде басылгъан,
Бирге-бирге аджашмайын бёлюлюб.

Джелимаууз, муну кёрюб, тезалмай,
Джелим кючюн джол юсюне тегеди.
Аймуш, сезиб, муну кёрюб, кёз алмай,
Сарнау кюню согъуб-согъуб кёреди.

Саунау кюню кючю чокъракъ джыламукъ
Къобан болуб шууулдайды джоллада,
Эм джелимден джукъ кьоймайды джагъыллыкъ
Аякълагъа эм бутлагъа, къоллагъа.

Джелимаууз, джугъун кьоймай, джелимден
Къотарады къусуб ийиб дагъыда,
Ол джыламукъ, кириб келиб кенгинден,
Джуудурады, къалмаз кибиб, барын да.

Джукъ чыкъмайын Джелимаууз суйгенча,
Джелим кюч бла джабышдыргъан болушмай,
Даурбазиы таякъла бла туйгенча,
Кюкюрейди кёк дегенииг сорушмай.

Ырхы болуб тёрт джаиындаи джангурла,
Джетедиле Аймуш элтген бёлекге,
Чыгъадыла ауур-ауур, хур-хурла,
Джукъ кьоймайын джолоучугъа кёл этген.

Аймуш тартыб тепсеу кюуге кёчеди.
Онгсуз джюрек онглу болуб тепсерча,
Сора тепсеу, къууанмакълыкъ ёседи,
Джангур кючю истелмейин кетерча.

Тепсегенден кызыб-кызыб джюрюген
Джангурланы тылпыулагъа бурады,
Джаугъан сууну кёлтюралмай бюгюлген
Джатханындан ёрге-ёрге турады.

Сыбызгъысы Аймушну да согъулуб,
Харх этгенча, эркин-эркин чыгъады,
Джолоучула тохтамайын урулуб
Барыргъа деб, къарыуларын сыгъады.

Джелимаууз, муну бла да болалмай,
Къаяланы тебдиреди аудуруб,
Ташны суугъа, сууну ташха буралмай,
Къатышдырыб, бир-бирине урдуруб.

Бу къатышхан сыбызгъыны таушун
Тунчукъдуруб эшитдирмей тохтайды.
Къарайдыла кёзлерине Аймушну:
Бу къатышхан кёб турмайын тохтайды.

Джерни, сууну кёмюк-кёмюк этдириб,
Кёк, къазанны булгъагъанча, булгъайды,
Бирин ары, бирин бери джетдириб,
Кёзюу-кёзюу тёрт джанына быргъайды.

Болду энди, хы болгъанды дегенча,
Бу дардагъан тынч, сериуюн болады,
Анга ариу солумакълыкъ бергенча,
Тепсеу кюуден тёп-тегерек толады.

Къобадыла толгъан санла тирилиб,
Тохтайдыла джолгъа чыгъыб низамлы,
Бир-бирлерин тутуб эмда биригиб,
Бирлик мурат акъылларын тюз алыб.

Къыйынлъкъдан къутулмакълыкъ кёзледе
Кёрюнеди джарыб, джашнаб джангы шарт,
Бар кёреме магъанала тёзгенде,
Деген кибик, къууанады джаш эм къарт.

Бирлик, бирлик эм тѣзмеклик, чыдамлыкъ—
Хар бир иште, кѡл баджаргъан кыйыида,
Халкъ джашауда бек керекди адамлыкъ,
Хар кыйда да иш толтургъан джыйында.

Елген кыалды — махтау анга ѳмюрге,
Кыалгъан кыалды — джашау аны зауугъу,
Биз туугъанбыз джашай туруб ѳлюрге,
Адамлыкъ шарт — джашауунгу даууру.

Аймуш алда, сыбызгъысы сокъ да сокъ,
Бѳлек артда, согъулгъаннга тынгылай,
Деген кибик бир-бирине: кѡркъма-кѡркъ,
Барадыла, керек затны ангылай.

Алда кыйын тыйгъычладан ычхынсакъ,
Уллу кыууанч этер эдик—кѡурманлыкъ...
Джюрюгенде болалмайын сакъдан-сакъ,
Сезедиле алдар кибик харамлыкъ..

Сора джетди кыарангылыкъ, тум-кыара,
Тумаланды тѳгереди, чулгъанды:
Сют кыаралыб кыйнагъанча, думп бола,
Тюбю башха, башы тюбге булгъанды.

Сыбызгъыны согъулгъаны тѳрт джандан
Кыаяладан кыйтарылыб джангылтды:
Артдады деб, артха барса, — джокъ анда,
Алдады деб алгъа барса, — артында.

Солдады деб, солгъа барса, — онгунда,
Онгдады деб, онгнга барса, — солунда,
Алай эте, чыгъарды ол онгундан
Баргъанланы чыгъарбыз деб болумдан.

Ары-бери айланыула ахырда
Къатышдырды алны-артны, онг-солну,
Эм тохтатды ангылатмай дынгырдаб,
Тас этдирди, табалмазча, ол джолну.

Джетди сора джолда туугъан кыскынык,
Болду анда джол башчы да дыгалас;
Хар бир джанда болгъаныча бир къылыкъ,
Бир джанына бармакълыкъ да болду аз.

Бири бирин тебледиле джоллада,
Кими ары, бери чабхандан,
Табылмады бир болушлукъ къоллада
Ары дери бирин бири тартханда.

Аймуш, сезиб джаннганыны азлыгъын,
Согъулгъаннга джаннган джюрек да къошду,
Джелимаууз, суймей аны хорларын,
Кюу чыкыгъаннга джарыкълыкъ бла болушду.

Аймуш, сезиб джаннганыны азлыгъын,
Джарытады кесин саулай джандырыб,
Джелимаууз, аямайын агъызыб,
Джандырады, тау тамчыла тамдырыб.

Биз Аймушну ызын тартыб -барабыз,
Аллыбызда джанган чыракъ, согъулгъан,
Ол Аймушду, андан артха къалабыз, —
Деб барсала — ран къаяла джарыгъан...

Алай эте, бир джарыкъдан бирине,
Ангылатмай алдаулукъну айыртыб,
Анда-мында тёрт къауумгъа бёлуне,
Ызларына келедиле къайытыб.

Джылау-сыйыт, джюрек джаргъан къычырыкъ,
Джелимууз кюлюб этген хыликке:
«Кетдигизми мени хорлаб ычхыныб,
Не табдыгъыз Аймуш берген бирликден?!»

Деб къычырыб, Джелимаууз кюледи,
Къая ран да, андан-мындан зангырдай,
Ол кюлгенин ары-бери сюреди,
Ол кюлмеклик къалгъан киби джангызлай...

Онгсуз-онгсуз, маллары да бошланыб,
Келедиле, чюйре-чюйре тюклери,
Къатларына орунлагъа къошланы,
Ызларындан арыб-арыб итлери...

Арыкълыкъдан сюеги бла териси
Бир-бирине джабышханды дер киби,
Кюрешеди Аймуш джигит хар несин
Джарашдырыб, джангыртыргъа, эр киби.

Сыбызгысын быягынлай согъады,
«Ой, туругъуз! Ой, къобугъуз!»—дегенча,
Согъулгъаны къаяладан урады,
Арыгъаннга джангы кючню бергенча.

Тирилтеди хар бир джанны санларын
Сыбызгыны кюуню джарыкъ сокъгъаны,
Кетер кибиб джюрекледен алланыб
Хар бир джанны къыйынлыкъдан къоркъгъаны.

Къыйынлыкъда мутхузланган кёзлери
Тебретиле джарыкъ джаныб, джылтыраб,
Къымылдады эм тирелди кёргенинг,
Тохтаб къалды тургъанлары къалтыраб.

Джигит джырны сыбызгы да макъамын
Аямайын чыгъарады таулада,
Алыр кибиб душманындан халкъ къанын,
Кюч салады кюч керекге саулада.

Аймуш алда, джыйын артда, алланыб,
Чыгъадыла, быягынлай, биригиб,
Джелимаууз, тыйгычларын чамланыб
Терк салады, бирин къоймай эриниб.

Джелим къусуб, джабышдырыб санларын,
Алдырады ол аланы онгларын,
Кёкден, таудан суу къобарыб, алларын
Тыйдырады, джар-джар этиб джолларын.

Къатышдырыб, таш-агъачны, чауулну,
Кюрешеди кыжылдатыб табханын,
Сыбызгыны согъулгъаны къауумну
Тохтатмайды алгъа-алгъа тартханын.

Къоркъмазма деб къарангылыкъ салыргъа,
Джелимаууз таба Аймуш къарайды,
Аны кючюн хыйлалыкъ бла алыргъа
Заманыны аны табын марайды.

Джелимаууз салыб баргъан лагъымла
Баш тыйгъычда къарангылыкъ джабаргъа,
Башланады къанат-къанат къагъымла,
Учаргъа деб ай табагъа къарамла...

Джелимаууз учайым деб чабады.
Аймуш чынгаб аркъасына къонады.
Хы, болдум деб, къанатларын къагъады...
Сыбызгы да согъуучусун согъады...

Джелимаууз, шайтан джелча, бурулуб,
Булутлагъа сууурулуб чыгъады,
Ай джюрюучю уллу джолгъа къурулуб,
Туурасындан туруб, алгъа учады.

Аркъасына Аймуш миниб тургъанын
Джелимаууз ауурлукъдан сезгенди,
Тюшюрсем деб аны андан болгъанын
Къагъыб, уруб, силкиндириб кёргенди.

Хар кимни да келмегенча кючюнден
Аркъасына илиннгенни атаргъа,
Болуб къалды бир къыйын иш тюшюрген —
Аймушну да атыб ийген аркъадан...

Джелимаууз Айгъа джууукъ джетеди,
Джутаргъа деб кюрешеди къымылдаб,
Тишлерине джаныу-джаныу этеди,
Башлайым деб дженгил-дженгил хырылдаб.

Чыгъарады тартыб Аймуш къамасын,
Мунукъуду энди къуллукъ былайда,
Деген кибик, толу салыб къалкъасын
Сабындан да къамасыны сылай да,

Аямайын ол сермейди джелкесин,
Сингирлерин терк-терк уруб джик-джикден,
Къама уруб терк ётеди чорт кесиб.
Кесилгени, болгъан кибик бир тикген,

Джабышады бир-бирине, къайнайды
Ёкюргенден, джан чыгъарча къычырыб,
Джелимаууз джан-джанларын къармайды,
Мадар табмай бу къамадан ычхыныр.

Къыппа кибик бурулады чулгъаныб,
Сыртын барыб ай таулагъа ышыйды,
Джыгъылыр деб эси-кёлю булгъаныб,
Башын, бойнун тырнакълайды, къашыйды.

Эмиликча, чочуб, чынгаб кёреди,
Тиш турады аллына эм артына,
Кесин уруб ай букъугъа кёмеди,
Чамланнгандан билмей кьоркъя, тартына.

Аймуш къама ойнатады къадалыб
Джелимаууз эрши затны сыртында.
Излеб табмай аны хорлар мадарын,
Джелимаууз атланады ызына.

Булут кьоймай, кьоймай кёкде элия,
Чартлатыргъа аркъасындан адамны,
Ол урады кесин, билмей тыйыла,
Кьоймагъанлай алгъа, джерге, къарамны.

Учуб келиб, Аймуш джерге къараса,
Киши къалмай джыйынындан, чачылыб,
Джюрегини къан тохтагъан джарасы
Къанар кибик, тамырлары ачылыб,

Кёрюб турмай алларында Аймушну,
Эшитмейин сыбызгъыны сокъгъанын,
Ангыламай, осал кёрюб бу ишни,
Кетгендиле ары-бери таркъайыб.

Эки болсакъ мени кибик адамла —
Бири Айда, жарыкълыкъны сакълагъан,
Бири мында, джыйын аллын къадаулаб,
Халкъ аллында эркин-эркин атлагъан...

Джунчугъандан тохтамайын ол арыб,
Сыбызгысын джарашдырыб алады,
Джыйын кирген къошла таба ол барыб,
Келигиз деб, биягынлай согъады.

Бу былайда хорларыкъды мени деб,
Джелимаууз арт саггышын этеди,
Сыбызгыдан тыялырма неми деб,
Соруу соруб, бир акъылгъа джетеди.

Къарангылыкъ! Къарангылыкъ!— ма мадар
Адамланы бойсундуруб тутаргъа,
Халкъны тыйыб туталсам да не къадар,
Айны барыб мен керекме джутаргъа,—

Деб, кёб турмай саггыш этиб кыйналыб,
Джелимаууз джараларын джалайды,
Аны, къалай акъыл этиб, ойланыб
Тургъанына Аймуш сезиб къарайды.

Къанат къаггыб Джелимаууз теберге,
Аймуш учуб илинеди сыртына,
Болалмайын сыртындагъын сермерге,
Ол учады къарамайын артына.

Джелимаууз джетгенинде тюзюне,
Айны бетин алыб тургъан джерлени,
Аймуш санаб аны ишни тюзюне,
Айда тохтар ой алады кёллениб.

Джарыкълыкъды, джарыкълыкъды керекли
Адамлагъа насыбларын табаргъа!
Ишлеринде билгенлерин кенгертиб,
Къол къыйынны эркин-эркин къабаргъа...

Ма былайды кьойчу джашны махталыб
Тау элде айтылуучу хапары.
Ол элени джашаб тургъан халкълары
Биледиле бу хапарны хар бары.

Айта келиб джомакъланы хапарлаб,
Аймуш джашны джомагъы да айтылса,
Былайракъ да кьошадыла артында,
Ётюрюкдю деген кибик сёз болса:

«Джаздан-джазгъа Хурла кёлню башына
Джюн-джабагъы тохтамайын чыгъады.
Джабагъыны халкъ, чыгъарыб тышына,
Ариу титиб, кьурутады-сыгъады.

Табылмайын суугъа кетиб джан къалса,
Аймуш сокъгъан сыбызгъыны согъады.
Согъа келиб, согъулгъандан сан талса,
Суу ичинде таш тюблерин кьармайды.

Ант этеди таулу адам былай бла
Батханланы суу ичинде табаргъа,
Табалмаса ол батханны, ыргакъ бла
Кюрешеди башха джерде кьармаргъа».

«Аймуш,—дейди халкъ таурухда—джомакыда,—
Айгъа кёчюб, итлери бла турады,
Джелимаууз хата этмей, сакълыкыда
Айны бетин кече-кюн да тутады».

Къарачы бир, огъай эсе муратынг:
Ай бетинде юч белгили ауана —
Бири — узун, Аймушунгу сураты
Кёрюнеди, таягына таяна.

Экиси да тегерекле — итлери,
Къуйрукъларын ёрге-ёрге къайырыб,
Джелимаууз Айгъа джетсе сюркелиб,
Атар кибик аны Айдан айырыб.

Итлери бла Аймуш Айда турмаса,
Джугъун къоймай Айыбызны джутар эди,
Джелимаууз, Аймуш аны урмаса,
Джерибизни ай джарыкъсыз къояр эди.

Алай а Аймуш, джукъу тутуб башындан,
Туралмайды джукъламайын сандан бир,
Джатадыла итлери да къатында,
Ол заманда Джелимаууз — башы кир.

Сакълаб туруб, къабхан итча, джашыртын,
Айгъа чабыб, аны джутуб башлайды,
Аны сезиб, къобуб Аймуш акъыртын,
Хатачыны уруб артха ташлайды.

Кече-кюн да арымайын, талмайын,
Айны бизге джарыкъ кёзюн сакълагъан,
Керекли кюн тауда-тюзде къалмайын,
Ай джарыкъ бла бизни таймай джокълагъан —

Ма Аймушду, ол Аймушду-сюрюучю,
Малла бакъгъан сюрюучюню баласы,
Адамланы алларында джюрюучю,
Джарлыланы кёлюн тутхан къаласы...

Джибергенди халкъ Аймушну таурухда
Айны дангыл тюзлерине джумушха,
Джокъду джерде аны анда унутхан —
Сагъынады халкъ Аймушну ныгъышда.

Кёкде джарыб баргъан Айны ауана,
Джарыкъ бетин Джер кёрмезча, джабдырса,
Аймуш джукълаб къалгъанды деб, таулула,
Уяныр деб, мылтыкъланы атдырсакъ,

Атадыла кёкге тутуб мылтыкъла,
Къагъадыла джез тазланы аямай,
Чыгъадыла анда-мында тыкъ-тыкъла,
Къычырыкъла бир-бирине къарамай.

«Былай этсек, Аймуш джигит уяныр,
Ол уянса, къоркъунчукъну къоратыр,
Джерни халкъы ай джарыкъгъа къууаныр,
Ай джарыкъны джашаууна джаратыр», —

Деген мурат ойнатады кьолланы,
Кьакьдырады зынгырдауукъ затланы,
Алай эте кёб джылланы джолларын
Оздуралды тау эллени халкьлары.

Быллай ишле болгъандыла дьгалас
Билимлени алларына кьарауда,
Боллукъ кюнде эсге келмез алапат
Тюрлю ишле чыгъарларын марауда.

Ангыламай табигъатны кючлерин,
Тюрлю-тюрлю бош затладан кьоркьгъанлай,
Оздургъанды кёб джылланы кюнлерин
Джерни халкьы, джер юсюнде тургъанлы.

Хар бир сабий, ёсе келиб, соргъанча,
Халкь соргъанды: мен чыкьгъанма кьайдан деб,
Джууаб табмай соргъанына болгъанча,
Джашагъанды, мен тюшгенме кёкден деб.

Кёк кюкюреб, чартлай келиб, джандырса,
Джангыз ёсген тереклени дуппурда,
Кёкдегини дертин бизге кьандырсакь,
Деб сойгъанды кьурманлыкьла, дуккуллаб.

Джангурлары тюшюб кёкню хурулдаб,
Кюн кюйдюрген кьургъакь джерни кьандырса,
Сойгъандыла джангургъа да дуккуллаб
Кьурманлыкьгъа кёб джылланы мал, инсан.

Сабанлары иги битсе алгъындан,
Болгъанды деб тургъандыла себеби.
Тёгюлгени кърманлыкъны къанындан
Исси кюнде такъыр джерде кебгени.

Чабакъчыгъа чабакъ къруб тенгизде,
Уучугъа да кийик болмай таулада,
Сабанчыкъгъа джукъ битдирмей себилген,
Малчыланы малы къалмай баулада,—

Быллай джылла болгъандыла бир-бирде,
Ачлыкъ болуб, атлары да дардагъан,
Болгъан затны сыйырыр деб ким-кимден,
Ачылгъанды уруш-туйюш арада.

Джылау-сыйыт, къан тёгюлген — саугъасы,
Дардагъанны джер юсюнде кутургъан
Джаннган отну джукълатмакълыкъ—къаугъасы,
Джашауну да, урушладан кутулгъан...

ТЕБЕРДИ

(Поэма)

Кетмейди мени кёзюмден
Тебердини ёзени..
Къайда болур аныча
Ёзенлени кёргенинг?
Кёгю десенг — кёк джетмез
Тебердини кёгюне —
Чууакъ, ачыкъ кёгериб
Кёрюнеди кёзюнге.
Кюню десенг — чыгъар ол
Таулу башы айрыдан,
Джюрек тынчлыкъ ол берир,
Бошлай сени къайгъыдан.
Кёкден джарыкъ джылтыраб,
Чапракъланы ойнатыр,
Гокка ийис этдириб,
Сакъ аязны къайнатыр.
Сакъ аязны ургъаны
Салкъын сылар санынгы,
Солуб андан тоймазса,
Сен берсенг да джанынгы.
Тебердини хауасы
Кёкюрегинги керилтир,
Уюб тугъан санынгы

Джеппе-дженги тирилтир.
Ёзен толу чырпысы
Кече-кюн да шууулдай,
Джюрюйдюле мешнала
Кенг джолунда дууулдай.
Чырпылада кюмюш джол —
Тебердини суу ызы,
Аурутмаз суу санынгы,
Кёб ичсенг да бек кызыб,
Бу ёзенни суууну
Кюмюш джолу джылтыраб
Чыгъад къарла тюбюнден
Кёз туурангда кълалтыраб.
Келе-келиб ташайыр,
Таула тюбю чырпыгъа,
Чыгъар сора дагъыда
Шоркълаларын кенг джайыб.
Шоркълалары барырла,
Бир-бирлерин къууушуб,
Джагълалада ташланы
Кёзюу-кёзюу джууушуб,
Ой, шоркълала, шоркълала,
Къалайгъады аллыгъыз?
Солугъуз бир, тохтагъыз:
Арыдыгъыз-талдыгъыз!
«Биз барабыз ычхыныб
Къар тауладан бузладан,
Келиб энтда къарарча
Бизден кълалгъан сызгъадан», —
Деген кибик шоркълала

Айтадыла хапарла —
«Заман джокъду былайда
Тынчайыргъа, джатаргъа».
Тауу десенг — аллай тау
Къайда табар излеген!..
Бу таулада ариулукъ
Болур бирде джюзледен!
Мийиклери къар таула —
Кёкге джете джитиле,
Андан сора сыртлыкъла,
Кырдык, чачакъ битимле.
Тёберакъда, башлада,
Къошла тургъан джайлыкъла,
Беллеринде таулары
Агъач, чегет байлыкъла.
Байлыкъланы зыгыты
Къыш да, джай да кёгерир,
Чырпы агъач аланы
Джай кёгерген нёгери.
Таласы уа — таласы —
Тебердини таласы!
Тёгереди чырпылы,
Кюйюз кибик ортасы!
Каска джыйын джыр джырлай,
Наз терекле — хазырла,
Хансы анга тынгылай,
Салкъын джелчик да сылай,
Тала деген— ма былай.
Къышы, къышы — къышы уа,
Тебердини къыш нюрю!

Таурухдача бек ариу,
Болур кышы бек тюрлю..
Терен джауб кече кьар,
Эртденинде кюн тийсе,
Сюйсенг кьара, сейирсин,
Джырыб да бар бек сюйсенг!..
Джылтырар бек эм джанар
Кёз туурангда минг алмаз,
Кёзлери бек кьамаса да,
Джан кьарамай чыдамаз.
Кюн батханда, башлада,
Алтын бояу кёрюнюр,
Тюше келиб тауладан
Талалагья тёгюлюр.
Агъачында-тюзюнде
Тау ёзенде кьар джатар,
Кюнню нюрлю таягын
Эмиб, ичиб ол джутар.
Кюн таякьны ол тутуб
Нюр бюртюклей ол чачар,
Кюн таякьны минг джилтин
Этиб, юсюн ол джасар.
Хар бир бютук — минг тюрсюн
Болуб кюнде джылтырар,
Джылтырагьан бетлерин
Тюрлендириб кьалтырар.
Нарт акъ кьойла джатханча,
Таула джатыб турурла,
Кьар тюбюнден терекле
Сабыр-сабыр солурла.

Акъ чырпыдан бёрклери,
Акъ чепкенден — башлыкъла,
Сюелирле наратла,
Сюелгенча джашлыкъда.
Акъ кийимли терекле.
Тёзе туруб кийимге,
Кёлтююрле санларын
Джерге-джерге ийилген.
Юркютюрге этгенча,
Таууш-туйюш этерле,
Къар кийимле тешилиб
Терекледен кетерле.
Бутсуз-къолсуз баргъанча
Кёрюнюрле хауада,
Истемейге тебсерле,
Бир-бирине абына.
Тебсей келиб талада
Кюн хауаны алырла,
Боран этиб бурулуб,
Тас-тас болуб къалырла
Кюнню кёзю къыздырыб,
Кючюн салса къарлагъа,
Налмазлача джылтыраб
Ал тамчыла агъарла.
Чал къашларын джер керир,
Къара, дугъум кёзю бла
Кеси десин ол кёрюр.
Дженгил аякъ къолу бла
Сан-санларын ол сылар.
Тёгерегин ол тинтер,

Тёбеннгиси — этекле
Ёрге джаны — наз терек,
Наз терекле — хазырла,
Къар букъуну юсюнден
Терк атаргъа хазырла.
Тургъан кибик тебсерге
Къызы, джашы тауланы,
Тири-тири турурла
Къар тюбюнде сакъланыб.
Тебсеген да этерле,
Къаты-къаты джел урса,
Аманаууз джанындан
Къыл къобузла согъулса.
Джаулукъ, чачакъ къалмайын
Башлыкъла бла биргелей
Бурулурла боранлаб,
Огъаргъы джел джетгенлей.
Тебердини аягъы,
Аягъында — айрысы,
Къошулды эки суу
Бир-бирине къайгъысыз.
Эки сууну арасы —
Къарачайны шахары.
Кёбге болур былайда
Бу шахарны джашары.
Шахарыны джашлыкъда
Ишлегенбиз юлерин,
Аллынады аны ол
Джашнар, ёсер кюнлери,
Къанатлары созулуб

Кереклисин бек сынар,
Джетмегенин байлыкъдан
Сан-санында ол санар.
Бугакълары — кзулакъла,
Кзулакълада — сыргъала,
Сыргъалары — буз тамчы,
Буз тамчыла — нюр джана.
Ачыкъ джерле-ёшюнле,
Ёшюнледе мынчакъла,
Мынчакълары — буз тырмы,
Буз тырмыла от чагъа.
От чакъгъаны — джанкылыч,
Джанкылычны — минг бетли,
Алмашдырыб бир-бирин,
Ойнайдыла кюн джетиб,
Сыртлыкълары — имбашла,
Имбашлада — хар джаулукукъ,
Хар джаулукукуну чачагъы —
Ариулукукыгъа таб даулукукъ!
Хар джаулукукуну чачагъы —
Тау бёскюнню агъачы,
Бурма-бурма сайланыб
Кёрюнеди бек ачыкъ.
Бир джанында таулары —
Тири тургъан джигитле,
Ран къаяла — кёкюрекле
Кеслери да бек тикле,
Тау бёскюнде чегетле,
Чегетлери — боз чепкен,
Экидиле шахарны,

Бири тартыб кёргюзюр
Ауушларын Махарны.
Ала барыб бири да
Джангы элле кёргюзюр —
Бирлик эмда Джингирик,
Джингирикни башы тау,
Юсю агъач, чырпылы,
Тауларыны джатыуу —
Джатхан къочхар джапылы.
Джингирикни тюбюнде
Тебердини шоркъасы,
Шоркъа джагъа — талала,
Талалада — гоккасы.
Гоккалары кёб тюрю —
Сары, къызыл, чыммакъ-акъ,
Хауасына ёзенни
Ариу ийис, саркъ да саркъ.
Ёрюш-эниш айлана,
Джол барады чындылаб,
Алай барыб киреди
Тау элчикге — Синтыгъа.
Эки къатлы таш юйле
Сынты элни башында,
Бу таш юйле ишленгенд
Тебердини ташындан.
Сынты тары — къая джол,
Къая джолда — айланчла,
Къая джолду былайдан
Тебердиге джол ачхан.
Ёрге бара сол къолда

Чырпы таула, талала,
Онг кьолда да терекле,
Къызыл ташла, къаяла.
Тебердини джолуну
Бу джеринден ычхынсанг,
Тюз аллында ачылыр
Бир сейир джер, бир хыйсаб...

КАВКАЗ

Мени ачыкъ джюрекли Яков де Бельмениме.

Ким берир мени башыма суу,
Кёзлериме джыламукъ кёзлеу,
Джылайма мен кече да,
Кюн да ёлгенлеге...

Неремейден, 9-чу башы,
1-чи назмусу).

Таула арты таула, ачыу урлукъ себилген,
Булутлагъа чырмалгъан къанла эрши тёгюлген.
Прометейни туугъанлы
Анда къуш этин джулкъад,
Иегилерин талмай къагъа,
Джюрегин эки джарад.
Джарады да, ичалмайды
Ол аны джылы къанын.
Джюрек кюед, кюед джюрек
Эм джашайды кючлеб санын.
Джаныбыз бизни чыкъмаз,
Джюрек кючюбюз сууумаз.
Тенгиз кибик, аны тюбюнде
Джут киши сабан сюралмаз,
Ёлмез джанны бууалмаз,
Айтылгъан сёзню хорламаз,
Унутулмаз, джашаб тургъан

Ёмюрлюк аллахны атын
Къаугъа тюбде къоялмаз.
Гурушха башлау бизге туюлд,
Ишлеринги сынау да джетмейд бизге.
Бизге джетген джылауд, джылауд, джылауд,
Къан терлеу бла, джыламукъ бла
Къургъакъ гырджынны джибитнуд.
Артыкълыгъын палач бизден тохтатмайд.
Эсирикден, джукъудан
Тюзлюк кёзюн бизге ачмайд.
Да къачан уяныкъды бу?
Эм къачан джатарыкъса сен,
Арыгъан аллах, джукъларгъа?
Къачан сагъайырыкъса сен
Бизни бу джашауда джокъларгъа?
Дуния иеси аллахны
Джан туудургъан кючюне
Кече-кюн де ийнанабыз,
Сакълай-сакълай аны, биз
Зорлукъладан кыйналабыз.
Болса да, тюзлюк къобар,
Къобар эркинлик-тенглик!
Зорчуланы дуния табар, —
Джоллары болуб кенглик.
Сени къатынга, зауаллы,
Аскер халкъла келирле,
Узунуна ёмюрлени
Джангы джашауну кёрюрле!
Бусагъатда уа агъачла, суула,
Къызыл ала къан суула!

Таула арты таула, ачы урлукъ себилген,
Булутлагъа чулгъанган, къанла эрши тѣгюлген.
Аллахны сѣю бла биз андан,
Джалангачдан-джарлыдан
Сыйыргъанбыз болгъанны —
Баш бошлукъларына дери
Алгъанбыз джукъуб бери.
Дагъыда биз джангыдан
Аланы къозутабыз, джукъабыз.
Аз солдат себмеген сюеклерин
Ашар эд деб джюреклерин
Джарылыланы байла-бийле.
Аз джыламукъму тѣгюлгенди
Къызыл ала къанала къатыш!
Суусабларын императорланы
Барыны да къандырырча!
Уллу бийлени эм байланы
Тул къатын кѣз суулада батдырырча!
Кечеги, юренгич, джашыртын
Акъгъан
Ачы шыбыртын дуниядан
Джашыргъан къыз кѣз суула,
Ала, — ачы джыламукъла,
Ата джыламукъла,
Къан джыламукъла, —
Азмы тѣгюлгендиле джерге?
Ала болурла къобан суула,
Тюйюл джагъасыз уллу тенгизле,
Къыб-къызыл джанган тенгизле!..

Махтау ызчылагъа, аскерлеге,
Махтау алагъа—башчы итчилеге,
Махтау бизни атабыз патчахлагъа,
Махтау!
Махтау бузла тюбюнде букъгъан
Таулу джигитлеге!
Махтау аллах унутмагъан
Тишли джигитлеге!
Бой бермегиз, хорлагъыз!..
Аллах сизге болушад.
Сизни блады тюзлюк да,
Сени блалла махтаула.
Сизни блалла хорланмазлыкъ
Уллу батыр тулпарла!
Гырджынынг, юйюнг да —
Сеникиди, къоркъма.
Гырджын бла юй ючюн
Киши бугъоуламаз сени.
Окъууну уллуду кючю.
Бери тынгылагъыз, аланла, сиз!
Окъуу-билим билген — биз,
Аллахны сѣзюн окъугъан — биз,
Казармадан, тюрмеден башлаб, —
Иги къарачы сагъышлаб, —
Эм патчах тахтагъа дери
Биз алтын кийимле киебиз,
Алай а, андан да тоймай,
Джангы затла излейбиз.
Кел бизден окъургъа! Унутмазбыз,
Юретирбиз биз сизни туз-гырджынны

Багъасына, артха бир да турмазбыз.
Биз христианлабыз: къалала, школла —
Дунияны аламаты биздеди.
Бизни кѣлюбюзню аурутхан,
Джюрекге ачыу танытхан
Къуру джангы юйчюк сиздеди.
Нек турады ол сизде,
Бизге сормай!.. Не да дегиз,
Гырджынны сизге артха атмазбыз,
Итлегеча... Алайсыз да болурсуз.
Биз тюрклююе туююлбюз,
Аллахха тюз христианлабыз,
Кесибиз да Петербургда джашайбыз.
Кѣб керек туююлдю бизге... Аз ючюн а,
Сиз бизни бла шох болсагъыз,
Кесигизни бизге танытсагъыз,
Кѣб затларгъа юренирсиз,
Уллу Сибирь тюзлеринде кѣрюнюрсюз,
Ол ишлеге кенг, бош джерле
Учсуз-къыйырсыз кѣбдюле бизде
Къарангы тюремеле, къарыулу аскерле
Кетмейдиле патчахлыкъ кѣзден!
Молдаванлыладан финнлеге дери
Тилле бары тилсиздиле!
Сѣз айтмазча, къымсыздыла.
Шыйых чернец библияны ачады,
Ууакъ-ууакъ, калдырмайын,
Унутмайын бу затланы айтады:
«Патчах бурун тонгуз кютгенд,
Шохуну къатыны бла джюрюгенд,

Аны кесин да ёлтюргенд —
Ол кеси ёлгенлей а —
Туура джандетге тюшгенд...»
Ма алайды бизге джандетге тюшюу!
Сиз барыгъыз да окъуусузсуз,
Святой крест бла болумсузсуз...
Биз сизни ол затлагъа юрегирбиз!..
Билмегенлеригизге тюбетирбиз!..
Урла, тырна,
Джулкъ, ташы,
Болурсуз сиз да джандет джашы!
Джууугъунгу барын да келтир,
Къайгъырмаз,
Биз билмеген бу дуняда
Джукъ табылмаз.
Эрикгенден джулдузланы санайбыз,
Французланы сёгюб джашайбыз.
Тары сюрербиз, аракъы тартабыз,
Нёгерлени тюйюл, юмметлилени,
Къарыусуз адамланы сатабыз,
Неда карт оюнда къабдырабыз.
Плантаторла тюйюлбюз биз,
Ала кибик кёрмегиз сиз бизни,
Ол кюпселеча, алмазбыз биз
Урланнганны къолубузгъа сатыб,
Алсакъ да, алырбыз закондача, тартыб!
Файгъамбарла сёзю бла
Сюйюгюз сиз тенгни-дженгни!
Эки сёзлю, эки бетли,
Аллах налат этгенд сизни!

Адамны джанын туйюл —
Сюесиз сиз аны кыйынын,
Эм бу закон бла эмесиз кяанын.
Къызларыма — саугъагъа,
Гыбышы джашыма — джашаугъа,
Къатыныма — бууунлукълагъа,
Кесиме уа — не ол, не сабийле
Эслеринде тутмагъан
Джаным суйген къахмеле.
Кимле ючюн асхан элле сени,
Аллахланы джангыз джашы — тенги
Алыр ючюнмю сен кесинге гюнахларын,
Бизни кибик гюнахлыланы?
Огъесе термилтиргеми сёзю ючюн
Тюзлюк излеген тюз ангылагъанланы!
Неда артыкъла кюрумасынла
Деб асхан болурму эниле экен сени?
Да алай огъуна болду, керти —
Кетмезлик иш джюреклени ачы дерти.
Урлау ючюн, джулкъуу ючюн уруш ючюн,
Семи тюрсюнюнгю аллында
Арымагъан, талмагъан,
Алдагъандан кяанмагъан,
Эки бетли, эки сёзлю поклонла,
Джау чыракъла, чарс тютюнле
Клисала, храмла эм иконла, —
Ма буду ол джабыу — бизге башкесле берген,
Джана тургъан ёртенден урланыб келген.
Кёрдюгюзмю! Тартыб алгъа
Кюрешебиз джарыкълыкъны ачаргъа,

Ол къарау сокъур сабийлеге
Керти кюнню табаргъа.
Ашыкъмагъыз, хар нени да кёрюрсюз,
Тюрме ишле не болгъанын билирсиз,
Сыбыртхыла кесигизге эшерсиз,
Кесигиз этген бугъоуланы
Сибирь тюзле суукълукъда,
Зынгырдата, джюрюрсюз.
Хар нени да билирсиз,
Алай аны ючюн сиз бизге
Туугъан тауларыгъызны берирсиз,
Къалгъанланы биз алгъанбыз —
Тенгизлени тюзлени да...

БАШЛАРЫ

Ал сёз	5
Тау джырла	15
Кюзю бети	17
Уллуду	18
Кавказы сагъыныу	19
Мен туугъанма	20
Джаз	22
Джангур	22
Гергеджыз	24
Нызыла	26
Кечеги шахар	27
Энтда озду бир джылым	29
Сынташ	31
Энтда келдим бир кере	35
Джайгъы кюнле	36
Гугук	39
Къар джауады, джабалакъ	41
Джырлайдыла халкъла	43
Озадыла джылларыбыз	46
Ленин атлы комсомол	48
Ненча кере келсем да	50
Алма терек	57
Джашау	59
Уку бла Къылыч	65
Ахыр назму	68
Аймуш (легенда)	70
Теберди (поэмадан)	117
Кавказ (Т. Шевченкодан)	126

ИБ № 947

Алиев Умар Бабулашович

Я ТВОЙ СЫН

Стихи и поэма

На карачаевском языке

Редактор А. И. Кубанов
Художник В. И. Бекетов
Худож. редактор М. П. Бертник
Техн. редактор Г. М. Хомякова
Корректор К. А.-К. Салпагарова

Сдано в набор 27.10.80
Подписано к печати 11.05.81.
ВУ 12681. Формат 60х90¹/₃₂.
Бумага типографская № 3.
Гарнитура литературная.
Печать высокая. П. л. 4,25.
Уч.-изд. л. 4,5. Тираж 600 экз.
Заказ 5755. Цена 40 коп.

Карачаево-Черкесское отделение
Ставропольского
книжного издательства
357100, Черкесск.
пл. Кирова, Дом печати.

Карачаево-Черкесская
укрупненная типография,
357100, Черкесск,
Первомайская, 47.

А 50

Алиев У. Б., Я твой сын. Стихи. Карачаево-Черкесское отделение Ставроп. книж. изд. 1981.

136 с.

У. Б. Алиев известен как крупный ученый-тюрколог, вложивший огромный вклад в развитие карачаево-балкарской филологии, в подготовку молодых национальных научных кадров. Предлагаемый сборник раскрывает поэтический дар ученого, который талантливо выражает свое отношение к окружающему миру, назначению человека, гражданина.

С (кар.) 2

А $\frac{4702260000-63}{M 159 (03)-81} 76-81$

20 E.

